

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

1

XV

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
BRATISLAVA 1967

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.ceeol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

STUDIE

Adam Pranda, K problematike výskumu dvojitého zamestnania (tzv. kovorofnetva)	3
Jarmila Pátková, Kožušnictvo v Gemeri	44
Viera Valentová, Tradičné formy ľudového nábytku v Tekove a ich dožívanie v súčasnosti	79

MATERIÁLY — ARCHÍV

Anna Kostková, Práca a život robotníčok pri ťažbe dreva a pri výrobe tzv. duba	107
Pavel Horvát, Z českého zvykoslovía na Slovensku v druhej polovici 18. storočia	121

ROZHLADY

Pavel Horvát, Ing. dr. h. c. Štefan Janšák 80-ročný	133
Adam Pranda, Konferencia na počesť Františka Bartoša v Gottwaldove	134
Svetozár Švehlák, Strážnica — Východná 1966	137
Drobné zprávy	138

RECENZIE a REFERÁTY

Niekoľko poznámok k II. vydaniu Zátureckého Slovenských prísloví, porekadiel a úsloví (A. Valnický)	142
V. Frolec, Vinohradnícke stavby na Slovácku (E. Kalouňová)	145
Kurpie. Puszeza zielona II, III (A. Pranda)	147
A. Ja. Porickýj, Pobut síľskohospodarskych robotnykiv Ukrajinny v period kapitalizmu (J. Podolák)	149
J. a Š. Reychmanowie, Przemysl wiejski na Podhalu (J. Pátková)	150
M. Nowak-Njechorński, Drasta delnjolužickich Serbow (V. Nosáľová)	151
G. Domanovszky, Népi bútorok (V. Valentová)	153
Freud a etnofreudizmus (J. Komorovský)	154
J. Falkenberg, Kin and Totem (R. Raczýnski)	156

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Адам Пранда, К проблематике исследований двойного сорта работ	3
Ярмила Паткова, Скорняжное дело в Гемерском комитате	44
Вера Валентова, Традиционные формы кустарной мебели в Тековском комитате и их пережитки по отношению к современности	79

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

Анна Косткова, Работа и жизнь работниц при эксплуатации дерева и при выработке дубильного экстракта	107
Павел Хорват, Из обрядов и обычаев в цехах в Словакии во второй половине 18 века	121
Павел Хорват, 80-летие Инж. Д-ра г. с. Штефана ЯНШАКА	133
Адам Пранда, Конференция в честь Франтишка Бартоша в Готтвальдове	134
Светозар Швёлк, г. Стражница — с. Выходна 1966 г.	137

МЕЛКИЕ ЗАМЕТКИ

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ	138
	142

INHALT

STUDIEN

Adam Pranda, Zur Erforschung der doppelten Beschäftigung	3
Jarmila Pátková, Kürschnerei im Gemer	44
Viera Valentová, Traditionelle Formen des Bauernmöbels im Tekov und ihr Weiterleben in der Gegenwart	79

Na 1. strane obálky: Detail výšivky ženského kožucha, Slavošovce, prvá polovica 20. stor. Kreslila R. Mikulová.

KOŽUŠNÍCTVO V GEMERI

PELLETERIE DE GEMER

JARMILA PÁTKOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Hranice bývalej Gemerskej, presnejšie Gemersko-malohontskej župy sa takmer úplne kryjú s dnešným Rožňavským a Rimavskosobotským okresom. Výnimku tvorí iba niekoľko obcí, ktoré v súčasnosti patria do okresov Spišskonovoveského a Banskobystrického. Prirodzený vznik a stáročný vývin jednotlivých oblastí Slovenska v historických župách ovplyvnil i ľudovú kultúru natoľko, že ešte aj v súčasnosti slúži etnografom toto staré župné delenie ako východisko pre ohraničenie terénnych výskumov a hranice žúp sú hranicami mnohých etnografických javov.

Prírodná krása a rôznorodosť Gemera, jeho hospodárske a kultúrne bohatstvo už i v minulosti pripútavalo pozornosť bádateľov najrôznejších vedných odborov, beletristov i cestovateľov. Až do konca II. svetovej vojny však Gemer zaujímal predovšetkým bádateľov spoločenských, hospodárskych a umeleckých dejín. Až posledné dve desaťročia priniesli aj intenzívnejší výskum etnografov v tejto oblasti¹ i prvé publikované výsledky týchto výskumov.² Výskumný materiál a publikované práce prinášajú na jednej strane doklady celého radu archaických prejavov v hmotnej i duchovnej kultúre, na druhej strane však aj doklady ďalšieho rozvíjania miestnych ľudových tradícií najmä v umeleckej oblasti.³

Celé územie Gemera zahrňuje v sebe niekoľko výrazných a vzájomne značne odlišných výrobnokultúrnych oblastí, ktoré nachádzajú svoj odraz i v ľudovej kultúre. V severnej časti kraja sú horské obce, kde dodnes je základným zdrojom obživy chov dobytka a najmä oviec, a preto pastierske zamestnanie značne ovplyvnilo ich celkový spôsob života a kultúry. Základom minulej slávy a bohatstva kraja boli však priemyselné podniky, najmä bane, maše a hámre, z ktorých niektoré dodnes dávajú zamestnanie miestnemu obyvateľstvu.

¹ Okrem individuálnych výskumov pozornosť si zaslúžia kolektívne výskumy v Gemeri, najmä folkloristický výskum usporiadaný Národopisným seminárom FFUK, ktorý prebiehal v päťdesiatych rokoch, a kolektívny komplexný výskum ľudovej výroby usporiadaný Ústredím ľudovej umeleckej výroby v r. 1960.

² Pozri bližšie: M. Markuš, *Jelšavskí zvonkáři*, Národopisný sborník IX, 1950, 42–67. — J. Staňková, *Zvláštnost slovenského soukenictví — výroba gub*, Národopisný věstník československý XXXII, 1951, 370–380. — E. Marková — V. Thaninová, *Jelšavské gubárske tkaniny*, Umění a řemesla III, 1960, 78–83. — E. Marková, *Výroba bíd. Příspěvek k technologii*, Slovenský národopis XI, 1961, 535–552. — M. Prasličková, *Brdárstvo v západnom Gemeri*, Slovenský národopis XIII, 1963, 322–392.

³ V oblasti aplikácie ľudovej výroby pri tvorbe predmetov súčasného užitého a dekoratívneho umenia je územie Gemera centrom viacerých veľmi produktívnych výrobných odvetví (tkáčstva, súkenníctva, gubárstva, čipkárstva, hrnčiarstva, košíkárstva, spracovania dreva), s ktorými je napr. ÚLUV v stálom kontakte.

či už priamo v podnikoch alebo, najmä v minulosti, nepriamo pri výrobe dreveného uhlia, povozníctve a výrobe pracovných pomôcok pre baníkov a železiarov.⁴ V obciach, kde hlavným a prevažujúcim zamestnaním miestneho obyvateľstva bolo zamestnanie v priemyselných podnikoch, utvárala sa i osobitná kultúra, ktorá má mnoho spoločných znakov s kultúrou mesta. Môžeme preto o nich hovoriť ako o robotníckych obciach alebo osadách, ktoré však majú svoje špecifické a pre slovenské priemyselné oblasti charakteristické črty.⁵ V južnejších častiach Gemera nachádzame čisto poľnohospodárske obce s prevládajúcim nížinným charakterom ľudovej kultúry.

Popri výrobných momentoch vplývali na utváranie ľudovej kultúry Gemera nepochybne aj momenty etnické. Okrem prevládajúceho slovenského obyvateľstva má totiž táto oblasť i obce s obyvateľstvom maďarskej národnosti a v minulosti tu pôsobili aj skupiny nemeckých osadníkov, ktorí najdlhšie a najkompaktnejšie sa udržali v Dobšinej a jej najbližšom okolí. Otázky vplyvu rusínskeho etnika, s ktorým sme sa stretli pri etnografickom výskume niektorých obcí východnej časti Gemera, by si žiadali bližšie objasnenie na základe výskumov iných vedných odborov, najmä však histórie a jazykovedy. Celé územie Gemera je z hľadiska ľudovej kultúry akosi prelomovou oblasťou, v ktorej sa spájajú a vzájomne prelínajú prejavy stredoslovenskej kultúry s kultúrou juhoslovenskou a východoslovenskou.

Popri roľníctve, pastierstve a robotníckych zamestnaniach vykonávali až do nedávnej minulosti obyvatelia mnohých gemerských obcí celý rad výrobných odvetví, ktoré tvorili závažný doplnok k väčšinou skromnému poľnohospodárstvu. Na rozdiel od mnohých ostatných oblastí Slovenska táto ľudová výroba v Gemeri sa nezameriavala iba na úzky okruh najbližších susedov, ale prostredníctvom priekupníkov, povozníkov, ba i samých výrobcov sa výrobky odpredávali aj do väčších vzdialeností, ako smerom na sever, tak aj smerom na juh a východ. Gemerčania boli totiž aj v iných stoliciach Uhorska, i priamo v Bratislave najmä v 18. a 19. stor., známi ako povozníci a obchodníci, ktorí predávali alebo vymieňali gemerské výrobky za poľnohospodárske produkty, najmä zbožie, kukuricu, víno a pod.⁶ Takto na pomerne veľmi rozsiahle územie dodávali svoj tovar gemerskí hrnčiari, brdári, voštinári, debnári, košíkari, zvonkári, vý-

⁴ O intenzite a rozsahu železiarskej výroby v Gemeri, ako aj o množstve obyvateľov zamestnaných v tomto výrobnom odvetví pozri bližšie v článku P. H a p á k a, *Z histórie železiarstva a baniectva v Gemeri*, *Vlastivedný časopis X*, 1961, 100–104.

⁵ Dosiaľ neukončený výskum priemyselných oblastí Slovenska dovoľuje iba naznačiť niektoré z týchto charakteristických črt, ako je napr. kolísanie medzi zamestnaním v priemysle a zamestnaním vo vlastnom malom poľnohospodárstve, viazanosť robotníkov, prípadne ich žien na pôdu, čo vyplývalo z neistoty a nestálosti zamestnania v priemysle a pod. a odrážalo sa potom aj v iných javoch ľudovej kultúry.

⁶ O takomto spôsobe obchodovania nachádzame zmienky pri opise niektorých gemerských obcí v staršej historickej, geografickej a miestopisnej literatúre. Pozri napr. A. V á l y i, *Magyarország leírása I–III*, Budapest 1766–1799. — J. M. K o r a b i n s k y, *Geographisch-historisches und Produkten Lexicon von Ungarn*, Pressburg 1786. — L. B a r t h o l o m a e i d e s, *Inclyti superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica, Leuchoviae* 1806–1808. — J. C s a p l o v i t s, *Gemälde von Ungern*, Pest 1829; V. H o r-

robcovia dreveného riadu a náradia, súkenníci i gubári, priekupníci s plátnom a ovocím.

Súčasný národopisný výskum, ako aj historické výskumy starších období potvrdzujú, že z hľadiska dedinských remesiel patril Gemer k najvyspelejším oblastiam Slovenska.⁷ Zameranie na širší okruh spotrebiteľov dokladá aj špecializácia niektorých obcí alebo dokonca skupín obcí na určité druhy výroby, ako napr. Klenovca, Kokavy, Ratkovej a Jelšavy na súkno, Lukovišť a okolia na výrobu bŕd, Hrušova a okolitých obcí na výrobu vretien, Liciniec, Meliaty, Držkoviec a ďalších obcí na hrnčiarstvo a pod.

Na rozvoj ľudových remesiel a domácej výroby nepochybne vplývali početné kultúrne i hospodársky veľmi živé gemerské mestečká, ktoré prispievali nielen k výmene výrobkov na miestnych trhoch, ale aj k výmene výrobných skúseností. Takýmito mestečkami, ktorých niekdajší rozkvet a bohatý spoločenský i hospodársky život spomínajú dodnes so značnou nostalgiou najstarší výrobcovia a remeselníci, boli predovšetkým Rožňava a Jelšava, no napr. aj Štítinik, Dobšiná, Ratková a Revúca. Najmä tieto mestečká boli v minulosti strediskami početných vyspelých remesiel, ktoré sa však v Gemeri rozvíjali úspešne i na niektorých dedinách. Popredné miesto medzi remeslami týchto mestečiek a dedín zaujímala výroba a spracovávanie koží.

S výnimkou Rožňavy premenili sa však gemerské mestečká v našom storočí na tiché a po všetkých stránkach veľmi málo aktívne miesta, ktoré sa len svojim starým centrom s výstavnými domami a veľkým námestím, určeným na trhy, odlišujú od okolitých dedín. Úpadok týchto mestečiek, ako aj celkový hospodársky úpadok kraja nastúpil s politickými zmenami po I. svetovej vojne. Nové štátne hranice oddelili Gemer od podnikov spracovávajúcich gemerskú rudu na maďarskom území, výrobcovia a priekupníci stratili prístup do poľnohospodárskych obcí v Maďarsku, ktoré v značnej miere skupúvali tovar gemerských remeselníkov. Kedysi rušný a podnikavý kraj sa stal okrajovým územím a hospodársky úpadok urýchlila aj priama likvidácia niektorých veľkých priemyselných, najmä železiarskych podnikov.⁸ Hospodársky úpadok kraja pôsobil i na domácu výrobu a ľudové remeslá obmedzovaním na užší okruh konzumentov, ale súčasne aj prežívaním niektorých druhov výroby ako často jediných zdrojov skromnej obživy. V tomto čase i tie oblasti domácej a remeselnej výroby, ktoré sa v kraji v predchádzajúcich obdobiach sľubne rozvíjali a mali všetky predpoklady vyvinúť sa na továrenskú veľkovýrobu, stagnujú a aj napriek niektorým drobným mechanizačným zariadeniam ostávajú stále na úrovni ručnej výroby. Týka sa to najmä spracovávanie vlny na vlnenú priadzu, súkno a guby a výroby koží. Celý rad ďalších výrobných odvetví, ktoré mali v kraji bohatú históriu, dožívajú s tradičnými spôsobmi práce a života Gemerčanov.

n y á n s k y, *Geografisches Lexicon des Königreichs Ungarn*, Pest 1858. — *Gömör-Kishont vármegye. Magyarország Vármegyei és városai*, Budapest, rok vydania neuvedený.

⁷ Bližšie o tomto pozri v článku A. Š p i e s z a, *Priemyselná výroba v Gemeri v 17.—18. storočí*, *Vlastivedný časopis XIV*, 1965, 30—33.

⁸ Pozri bližšie cit. článok P. Hapáka, pozn. 4, 104.

Potreby miestneho obyvateľstva a v niektorých prípadoch i potreby obyvateľov príslušných oblastí zachovali v Gemeri viacero výrobných odvetví, ako je košíkárstvo, výroba dreveného riadu a náradia, brdárstvo, zvonkárstvo, tkáčstvo, súkenníctvo a gubárstvo, výroba čipiek až do súčasnosti, aj keď v značne zredukovaných rozmeroch.⁹ Niektoré z týchto výrobných odvetví si však v Gemeri ešte i po II. svetovej vojne zachovali celý rad výrobných, ako aj estetických hodnôt a na ich základe bolo možné rozvinúť v súčasnosti výrobu, ktorá má širšiu platnosť i ďalšie výtvarné perspektívy v oblasti užitého umenia. Ide tu konkrétne o výrobu hlineného riadu, čipiek, vlnených tkanín a zvoncov, podporovanú Ústredím ľudovej umeleckej výroby.

Medzi ľudovou výrobou, ktorá dodnes žije v niektorých obciach Gemera, je aj kožušníctvo, takže základný materiál k tejto práci bolo možné získať priamym výskumom v teréne. Väčšina použitého materiálu pochádza z vlastných prieskumov v rokoch 1963—1966.¹⁰ Údaje o kožušníctve obsahuje i celkový výskum výtvarných prejavov v Gemeri, ktorý v r. 1951 vykonala S. Švecová.¹¹ Niektoré údaje som čerpala z dokumentácie výskumného oddelenia ÚLUV, ktoré vykonalo v rokoch 1960—1961 prieskum ľudovej výroby v niektorých obciach okresov Rimavská Sobota a Rožňava¹² a podrobný výskum ľudovej výroby v obci Rejdová a okolie.¹³ Pri výskume, ako aj pri jeho spracovaní, som vychádzala zo súčasného stavu kožušníckej výroby v Gemeri. Tieto údaje pokladám za najspoľahlivejšie a mala som možnosť viackrát si ich priamo overiť. Až po poznaní súčasného stavu usilovala som sa získať údaje i pre staršie obdobia, nateraz však ešte prevažne z informácií výrobcov a konzumentov kožušníckych výrobkov. Teritoriálne som sa usilovala obsiahnuť všetky obce, v ktorých sa kožušnícka výroba v minulosti sústreďovala a dodnes v nich ešte kožušníci žijú. V ostatných obciach som sledovala rozsah kožušníckych výrobkov v odevu a ich jednotlivé typy. Do tejto práce som nezahrnula kožušníctvo horehronskej časti Gemera, ktorá je obširnejšie spracovaná v samostatnej práci.¹⁴

⁹ Hlinený riad sa vyrába v Držkovciach a Meliate, čipkárky pracujú v Rejdovej, Vyšnej Slanej, Gemerskej Polome, Vlachove a Gočove, vlnené tkaniny sa robia v Jelšave a Klenovci a zvonce v Jelšave.

¹⁰ Materiál je uložený v archíve NÚ SAV pod inv. číslami 405, 460, 461, 541, 563, 587, 590.

¹¹ Tento materiál sa nachádza v archíve NÚ SAV pod inv. č. 842—862.

¹² ÚLUV vykonáva uvedené prieskumy podľa jednotných dotazníkov, v ktorých sa sledujú tieto údaje: výrobné odvetvia (hlina, sklo, kameň, kov, prútie, luby, traviny, drevo, textil, koža, iné materiály, ľudová grafika, ľudové stavby, ľudový kroj, zvykoslovné predmety), zaniknutá tradičná výroba, súčasná výroba, mená výrobcov, možnosti oživenia a spolupráce. Materiál z prieskumov Rimavskosobotského a Rožňavského okresu je uložený vo výskumnom oddelení ÚLUV.

¹³ Materiál z výskumu hmotnej kultúry ľudu v Rejdovej a okolí z r. 1955 sa nachádza vo výskumnom oddelení ÚLUV pod bežným číslom 2. Výskum kožušníctva v Rejdovej vykonal A. Pranda.

¹⁴ Práca *Ľudové kožušníctvo na Horehroní* bude uverejnená v I. zväzku monografie o Horehroní, ktorá vyjde ako samostatná publikácia vo Vydavateľstve SAV. Rukopis práce o kožušníctve bol odovzdaný do Vydavateľstva v r. 1960.

Obr. 1. Stádo oviec nad Klenovcom. Foto F. Hideg 1960

Získaný materiál pochádza v prevažnej miere z obcí, v ktorých je čisto slovenské, prípadne zmiešané obyvateľstvo.¹⁵ Okrem dvoch obcí, Henclovej a Úhornej, ktoré patria do okresu Spišská Nová Ves, všetky preskúmané obce sú na území okresov Rožňava (29 obcí) a Rimavská Sobota (11 obcí).¹⁶

Predpoklady pre vznik kožušníctva na skúmanom území popri prírodných podmienkach kraja dával predovšetkým jeho historický vývin. Drsné podnebie najmä v horských a podhorských obciach vyžadovalo pevné a teplé oblečenie takmer počas celých dvoch tretín roka. Vývin značnej časti obcí hlavne v severnej

¹⁵ Výskum v maďarských obciach, ktorý je nepochybne potrebný na získanie komplexného obrazu ľudovej kultúry na našom území, môže totiž spoľahlivo vykonať iba bádateľ s aktívnou znalosťou maďarského jazyka.

¹⁶ Z okresu Rožňava pochádza materiál z obcí: Betliar, Borka, Čierna Lehota, Dobšiná, Gemerská Poloma, Gočaltovo, Hencovce, Chyžné, Kameňany, Kobeliarovo, Licince, Muránska Lehota, Muránska Zdychava, Nadabula, Nándraž, Nižná Slaná, Pača, Petrovo, Rákoš, Rejdová, Revucka, Rochovce, Rožňava, Slavošovce, Silica, Štítnik, Turčok, Vlachovo a Vyšná Slaná. Z okresu Rimavská Sobota z obcí: Brádno, Kraskovo, Klenovec, Lukovištia, Ratková, Ratkovské Bystré, Rimavská Lehota, Rimavská Sobota, Rybník, Tisovec a Veľké Teriakovce.

oblasti Gemera je bezprostredne spojený s prúdmi valaskej kolonizácie, ktorej základným a charakteristickým znakom je chov statku a oviec. Oblasť valaskej kolonizácie na celom karpatskom území vynikali intenzívnym spracovávaním koží, vlny a kožušín. I v Gemeri boli práve valaské obce základom tunajšieho rozvinutého kožiarstva, súkenníctva a gubárstva. Ovce a dobytok ešte aj v posledných desaťročiach tvorili základné bohatstvo gemerských gazdovstiev v horských a podhorských obciach, hoci i tu v rokoch po II. svetovej vojne najmä chov oviec neprestajne klesá. Najlepšie to vidieť na priloženej tabuľke zostavenej na základe záznamov štatistického odboru ONV v Rožňave (pozri tab. 1), pričom rozdiely medzi počtom chovaných oviec v povojnových rokoch a v rokoch pred II. svetovou vojnou sú ešte väčšie. Spotrebe kožušničkových výrobkov žičili aj základné zamestnania gemerského obyvateľstva: poľnohospodárstvo, pastierstvo, práce v lesoch, drevorubačstvo a uhliarstvo, povozníctvo a konečne aj baníctvo. Bane v minulosti boli značne vzdialené od obcí a baníci odchádzali v mnohých prípadoch za zamestnaním na celý týždeň. Ubytovaní bývali v provizórnych obydlíach, tzv. *krámoch*, priamo pri ústiach baní.¹⁷ Kožušinová alebo súkenná súčiastka odevu im slúžila nielen ako odev, ale aj ako primitívne lôžko alebo prikrývka. Základné zamestnania gemerského obyvateľstva sa zachovali dodnes okrem povozníctva, ktoré zaniklo s gemerským železiarstvom.

Povozníctvom a priekupníctvom, ktoré spájalo gemerské obce s rozsiahlym územím, živým obchodným stykom a výmenou tovarov medzi Gemerom a okolitými stolicami, ako aj veľkým množstvom mestečiek a remeselníckych centier možno si vysvetliť pomerne skorý zánik tradičného ľudového odevu vo väčšine gemerských dedín. Len niekoľko dedín vo východnej a severnej časti župy uchovalo si tradičný ľudový odev ešte aj v súčasnosti. V ostatných obciach minulosť miestneho odevu pripomína len veľmi málo súčiastok a i tie v mnohých prípadoch majú viac spoločných znakov s dobovým mestským obliekaním ako s vývinom roľníckeho a pastierskeho odevu na ostatnom našom území. Aj táto skutočnosť nepochybne súvisí s preniknutím vyspelého remesla nielen do mestečiek, ale i do gemerských dedín.¹⁸ O to prekvapujúcejšie je potom dlhé pretrvávanie niektorých veľmi archaických odevných súčiastok, ako sú napr. krpce, ako aj prežívanie starej pôvodnej odevnej terminológie.¹⁹

Skorý zánik tradičného ľudového odevu znamenal prirodzene i zníženie potreby kožušničkových výrobkov z ovčej kožušiny, najmä však tých výrobkov, ktoré náročnosťou strihov a výzdoby tvorili výtvarnú dominantu zimného mužského aj ženského oblečenia. Ľudové kožušníctvo v Gemeri napriek tomu zachovalo sa až do súčasnosti predovšetkým vďaka maximálnej funkčnosti svojich výrobkov. V posledných rokoch vyrábajú sa totiž predovšetkým jednoduché kožušinové mužské a ženské vesty z lacného a všetkým pomerne ľahko dostup-

¹⁷ Pozri bližšie prácu A. Kostkovej, *Život baníkov v obydlíach zvaných „kram“ v oblasti Gemera a dolného Spiša*, Slovenský národopis XI, 1963, 499–524.

¹⁸ Potvrdzujú to aj údaje A. Špiesza v práci cit. v pozn. 7.

¹⁹ Bližšie o tom v práci V. Nosáľovej, *Ľudový odev v Gemeri*, uverejnenej v budúcom čísle SN.

Tabuľka 1

O b e c	Poč et oviec v r. 1957	Poč et oviec v r. 1962
Betliar	14	5
Borka	3	167
Brdárka	347	294
Brzotín	1546	676
Čierna Lehota	938	557
Čučma	2	
Dedinky		
Dobšiná	1677	951
Drnava	106	175
Gočaltovo	205	131
Gočovo	391	308
Hanková	319	160
Chyžné		22
Jelšava		
Jovice	98	2
Kameňany		393
Kobeliarovo	620	477
Kopráš		
Kunova Teplica	37	50
Licince		399
Lipovník	212	293
Lubeník		
Markuška	305	226
Mníšany		
Mokrú Lúku		12
Mur. Dl. Lúka		232
Mur. Lehota		160
Mur. Zdychava		54
Nandraž		3
Niž. Slaná	68	265
Ochtiná	134	219
Pača	340	91
Pašková	25	9
Plešivec	430	299
Rákoš		
Rejdová	1506	1163
Revúca		311
Ratková		
Revúčka		21
Rochovce	288	292
Rozložné	17	8
Rožňava	270	187
Rudná	4	13
Silica	894	588
Sirka		155
Slavoška	160	77
Slavošovce	731	499
Stratená		
Šivetice		1
Štútnik	233	1015
Turčok		14
Vlachovo	468	445
Vyš. Slaná	480	448
Celkový súčet	12 868	11 867

ného materiálu. Sú teplé, pevné a pohodlné najmä na fyzickú prácu nielen v poľnohospodárstve a pastierstve, ale i v niektorých robotníckych zamestnaniach, ako je drevorubačstvo a zimné práce v hore vôbec. Ďalšou, aj keď v menšej miere pôsobiacou príčinou uchovania kožušnickej výroby až do súčasnosti je i pretrvávanie tradičného spôsobu obliekania v niektorých obciach (najmä v Rejdovej a okolí) a výroba kožušninových odevných súčiastok pre širšiu oblasť mimo územia Gemera, kde sa ešte tradičný ľudový odev taktiež nosí. Konkrétne ide o výrobu v Klenovci. Kožušníci tu zhotovujú výzdobou náročné výrobky pre priľahlé obce bývalej Zvolenskej župy. Situácia v súčasnej kožušnickej výrobe v Gemi je však vo všetkých výrobných centrách taká, že už o plynulej výrobe hovoriť nemožno. Ide tu vlastne len o dožívanie jedného druhu ľudovej výroby zhotovovaním jednotlivých kožušníckych výrobkov, prípadne o údržbu starších kožušninových odevných súčiastok výlučne len na priamu objednávku. Výroba tvorí iba malú časť pracovnej náplne výrobcov, ktorí patria väčšinou k staršej generácii, vyrábajú buď popri inom zamestnaní, alebo ako dôchodcovia. Kožušníctvo už ani v jednom prípade nie je základným zdrojom ich obživy.

I keď v súčasnosti v mnohých gemerských dedinách len veľmi ťažko nachodíme konkrétne doklady nosenia kožuchov z ovčích kožušín, jednako materiál zo všetkých preskúmaných obcí potvrdzuje, že v minulosti bývali kožuchy bežnou súčiastkou mužského i ženského odevu. Napriek tejto veľkej spotrebe odevných súčiastok z ovčích kožušín ich výroba sa sústreďovala iba v niektorých obciach, ktoré zásobovali i obyvateľov susedných dedín.²⁰ V gemerských dedinách bolo kožušníctvo v minulosti a ostalo až do súčasnosti typickým ľudovým remeslom, ktoré podľa doterajších výskumov nemalo bližšie styky s kožušníctvom v tunajších mestách. Dedinskí kožušníci pracovali výhradne pre vidiecke obyvateľstvo, oproti tomu však mestskí kožušníci popri mestských zákazníkoch pracovali aj pre roľníkov gemerských dedín. Kožušníctvo na gemerských dedinách nedospelo v minulosti k cechovej organizácii ako napríklad tunajší súkenníci, gubári a garbiari, ktorí i na dedinách vytvárali vlastné cechy alebo sa pripájali k cechom v blízkych mestách. Gemerskí dedinskí kožušníci takto organizovaní (*kušniar, kušnier*) neboli, i keď v mnohých prípadoch nepracovali už iba formou jednoduchej domácej výroby, ale boli vyspelými špecializovanými výrobcami. Najmä v technológii práce a vo výsledných výrobkoch sa rovnali mestským remeselníkom. Kožušníci sa učili a dedili remeslo v rámci rodiny často aj v niekoľkých generáciách, najmä v minulosti ostávali len vo svojej obci a v najbližšom okolí. Zdokonaľovanie remeselníckych skúseností vandrovkou bolo zriedkavé. Ani v neskorších obdobiach neboli kožušníci v Gemi organizovaní ako remeselníci a už aj po I. svetovej vojne len menšia časť gemerských dedinských kožušníkov žila výlučne zo svojho remesla. Ostatní

²⁰ Tento údaj sa týka obdobia posledných 150 rokov, ktoré možno obsiahnuť pamäťou informátorov. Špecifické ekonomické a sociálne podmienky života v Gemi dávajú však možnosť predpokladať, že i v predchádzajúcich obdobiach bola značne vyspelá špecializácia na jednotlivé druhy výroby.

kožušníci vykonávali remeslo obyčajne popri inom zamestnaní. Tento stručný náčrt charakteru kožušnickej výroby v skúmanej oblasti je prirodzene iba schematický a i tu nájdeme, tak ako v mnohých ďalších oblastiach ľudovej výroby, celý rad stupňov od jednoduchého zhotovovania kožík a drobných kožušinových súčiastok pre vlastnú potrebu roľníkmi a pastiermi, cez sezónnu výrobu a podomovú prácu až po profesionálne remeslo, pričom všetky stupne tvoria rovnako súčasť miestnej ľudovej kultúry. Slabá organizovanosť kožušníkov vedie aj k ich nedostatočnej evidencii v minulosti, takže miesta výroby, počet remeselníkov a rozsah ich výroby možno zisťovať prevažne len pomocou vidieckych informátorov. Podľa týchto údajov sme mohli zistiť kožušnícku výrobu doteraz v Rožňavskom okrese v obciach Čierna Lehota, Dobšiná, Hanková, Jelšava, Kameňany, Kobeliarovo, Markuška, Muránska Dlhá Lúka, Muránska Zdychava, Nandraž, Nižná Slaná, Ochtiná, Pača, Rejdová, Rochovce, Rožňava, Silica, Slavoška, Slavošovce, Štítnik, Turčok a Vyšná Slaná, pričom najmä obyvatelia severnej časti okresu navštevovali i kožušníkov na Horehroní, predovšetkým v Šumiaci a vo Švermove.

Napriek tomu, že sa v Čiernej Lehote kožuchy ešte aj v súčasnosti nosia a v minulosti tu muži i ženy nosili kožuchy pomerne náročných strihov a výzdoby, zistili sme v obci doteraz len dvoch kožušníkov. Jeden z nich žil a pracoval v obci ešte pred I. svetovou vojnou, šil však iba jednoduchšie mužské kožuchy a neskôr sa odsťahoval do Rochoviec. Miestni obyvatelia si potom dávali šiť kožuchy aj v Slavoške a Ochtinej. Neskôr v Čiernej Lehote pracoval ďalší kožušník, ale i ten sa odsťahoval do Slavošoviec.

Dobšiná, ako obec s bohatými remeselníckymi tradíciami, mala niekoľko farbiarov, ktorí popri ťažkých kožiach vyrábali i ovčie kožušiny a kožky na lemovanie a výzdobu kožúškov. Jeden z nich pracuje ešte aj v súčasnosti, pričom jeho manželka ojedinele i šije jednoduchšie kožúšky pre obyvateľov okolitých dedín.

Hanková patrí k obciam, ktoré pôvodne kožušnicami výrobkami inklinovali k Rejdovej. Iba v posledných dvoch desaťročiach, keď zostarel vynikajúci a veľmi výkonný rejdovský kožušník, prebrali najmä šitie kožuchov a iných kožušnicových výrobkov výrobcovia z okolitých dedín, medzi nimi aj kožušník z Hankovej.

Význačné remeselnícke mestečko *Jelšava* malo už v 17. stor. kožušníkov združených v cechu.²¹ Títo remeselníci vyrábali aj pre dedinské obyvateľstvo.

V *Kameňanoch* sa kožuchy domácej výroby v súčasnosti nosia len zriedka, hoci v obci žije dodnes kožušník. V posledných rokoch však pre chorobu nepracuje. V minulosti podľa údajov informátorov žilo v Kameňanoch až 8 kožušníkov.

V *Kobeliarove* dodnes žije kožušník, hoci tunajší obyvatelia navštevujú aj majstrov v okolí. Kobeliarovský kožušník popri práci v dedine chodieval za kožušnicou prácou aj do širokého okolia. Ešte aj po II. svetovej vojne navštevoval i spišské obce, chodil po salašoch, kde opravoval kožušinový odev bačov a valachov, kupoval alebo za prácu dostával surové kožky a prijímal objednávky na vyhotovenie kožušnicových výrobkov. Konkrétny údaj o kobeliarovskom kožušníkovi máme z Tepličky (okr. Spiš. Nová Ves), kde ho miestni bačovania spomínajú ako šikovného majstra.

V *Markuške* podobne ako v Hankovej prebrali v posledných rokoch kožušnicu výrobu rejdovského kožušníka, ktorý pre svoj vysoký vek už kožuchy nešije, ale vyrába iba kožky.

²¹ I. Houděk, *Cechovníctvo na Slovensku*, Martin 1943, 51; A. Špiesz, cit. článok, 32.

V *Muránskej Dlhej Lúke* i v súčasnosti kožušnícku výrobu reprezentuje jediný majster, známy v pomerne širokom okolí. Podľa údajov informátorov bolo v minulosti kožušníkov v obci viac.

Obyvatelia *Muránskej Zdychavy* si v minulosti dávali a dodnes si dávajú robiť zložitejšie kožušničke výrobky u kožušníkov na Horehroní alebo v *Muránskej Dlhej Lúke*, no kožušnícku výrobu, najmä vyrábanie kožíek a šitie jednoduchých súčiastok ovládajú aj starší gazdovia na zdychavských lazoch.

V *Nandraži* v súčasnosti niet kožušníka, hoci podľa údajov informátorov kožuchy, ktoré ešte aj dnes nosia staršie ženy, sa pôvodne šili i priamo v obci.

Nižná Slaná, ako obec s prevahou banického obyvateľstva, má v súčasnosti aj kožušníkov, ktorí vykonávajú kožušničke práce popri banickom zamestnaní. Ide vlastne o jednu rodinu, v ktorej otec pôvodne vyrábal iba kožky (naučil sa to počas I. svetovej vojny v ruskom zajatí), naučil tejto práci aj svojich synov a keď do ich rodiny prišla nevesta, vyučená krajčírka, začali už i kožúšky šiť a vyšívať. Dnes pracujú aj pre okolie.

O výrobe kožúškov v *Ochtinej* máme doteraz údaje len z okolitých obcí.

Pača so svojou v pomere k ostatným obciam archaickou ľudovou kultúrou zachovala celý rad tradičných výrobných odvetví, medzi nimi aj kožušníctvo, až do posledných rokov. Kožúšky domácej výroby začínajú v posledných rokoch ustupovať konkurencii konfekčných kožušinových výrobkov.

Rejdová je kožušničke centrum, známe v pomerne veľmi širokom okolí nielen svojimi výrobkami, ale aj tým, že rejdovský kožušník zaučal výrobcov z viacerých dedín, alebo aspoň prispieval radami zo svojich bohatých skúseností. Kožušníctvo v rodine zdedil až v tretej generácii a napriek svojmu vysokému veku pracuje ešte aj v súčasnosti, hoci už len vyrába kožky. Jeho spôsob výroby kožíek považujú i obyvatelia pomerne vzdialených obcí za veľmi dobrý a dávajú si u majstra Očenáša vyrábať kožky aj na mestské kožuchy, ktoré im šijú v Košiciach. Rejdovský kožušník je jeden z mála gemerských kožušníkov, ktorí sa sám považuje za remeselníka. Vyučil sa, bol na vandrovke, mal živnostenské oprávnenie a žil prevažne z kožušníctva. Je veľmi dobre informovaný o kožušničkej výrobe v širokom okolí.

O kožušničkej výrobe v *Rochovciach* máme zatiaľ údaje len z okolitých obcí.

Rožňava, ktorá v minulosti patrila k najvýznamnejším remeselníckym strediskám Slovenska,²² mala i väčší počet kožušníkov, organizovaných najprv v cechu, neskôr v živnostenskom spoločenstve. Šili kožuchy pre roľníkov, najmä s náročnejšou výzdobou, popri ostatných kožušničkih prácach pre mestských zákazníkov. Podľa údajov kožušníkov z okolia ešte i po I. svetovej vojne pracovalo v Rožňave do 20 kožušníkov, v súčasnosti však už pre dedinské obyvateľstvo nepracuje v meste nikto a ani žijúci bývalí kožušnícki majstri remeslo nevykonávajú.

O kožušníctve v *Silici*, maďarskej obci, máme údaje z okolitých obcí i z materiálov ÚEUV.²³ V Silici žije výrobca, ktorý aj dnes robí jednoduché kožušinové živôtky. Začal pracovať až po II. svetovej vojne, po návrate zo zajatia v SSSR, kde sa to naučil.

Podľa údajov okolitých obcí kožúšky a baranice sa robili i v *Slavoške*.

V *Slavošovciach* niektorí starší muži vedia vyrábať kožušiny a šijú z nich aj dnes odevné súčiastky, najmä čiapky, pre vlastnú potrebu. Okrem toho žilo tu ešte niekoľko kožušníkov, ktorí pracovali i pre ostatných obyvateľov obce a okolia. Dvaja z nich vykonávali kožušníctvo dokonca ako svoje hlavné zamestnanie. Posledný kožušník vyrábal ešte aj v prvých rokoch po II. svetovej vojne.

Medzi remeselníkmi rôznych odborov bol v *Štítniku* v období medzi dvoma svetovými vojnami aj kožušník. Žije tu dodnes, no kožúšky šije len veľmi zriedka.

²² A. Spiesz, cit. článok, 32.

²³ Zpráva o systematickom výskume výskytu a súčasného stavu ľudovej umeleckej výroby na priestore Rožňavského okresu od A. Kostkovej, A. Prandu a P. Stanu, 17. Pozri pozn. 12.

O kožušníctve v *Turčoku* svedčia zatiaľ iba údaje z okolitých obcí.

Vo *Vyšnej Slanej* pracovali kožušníci pre obyvateľov obce i blízkeho okolia ešte aj v posledných rokoch. Kožušnícka výroba tu má dávnejšiu tradíciu. V posledných dvoch desaťročiach, keď začala klesať spotreba kožúškov a aj administratívne zásahy hatili prácu individuálnych výrobcov, prestalo byť kožušníctvo ich hlavným zamestnaním.

V okrese Rimavská Sobota sme zatiaľ zistili kožušnícku výrobu v menšom počte obcí, a to v Klenovci, Ratkovej, Tisovci a vo Veľkých Teriakovciach.

Klenovec patrí v rámci Gemera k obciam, kde remeselná tradícia bola na vysokej úrovni svojho kraja. Dodnes tu žijú viacerí veľmi schopní majstri, medzi nimi aj kožušníci. Klenovská kožušnícka výroba zásobovala široký okruh obcí Gemerskej i Zvolenskej župy. Tunajší kožušníci okrem vlastnej kožušníckej výroby šili aj náročnejšie odevné súčiastky zo súkna, najmä však robili remennú a výšivkovú výzdobu kabaníc a halien. Klenovskí kožušníci spomedzi všetkých gemerských kožušníkov, azda s výnimkou horehranských, robia ešte aj v súčasnosti kožúšky s najzložitejšou a remeselne veľmi dokonale urobenou výzdobou. Ešte počas I. ČSR pracovalo v obci 15 kožušníkov, zatiaľ čo v súčasnosti pracuje približne 5 majstrov; avšak popri kožušníctve, ktoré robia len okrajovo, majú aj iné zamestnania.

Tažisko zamestnania obyvateľov *Ratkovej* bolo v minulosti v remeslách, i keď remeselníci obyčajne mali aj gazdovstvá, prípadne občas pracovali i v miestnych baniach. Remeselnícky charakter *Ratkovej* sa odzrkadlil aj na celkovom charaktere miestnej kultúry, ktorá mala skôr mestský ako dedinský ráz. I keď kožušníctvo v *Ratkovej* nebolo zastúpené takým množstvom majstrov ako napríklad garbiarstvo a súkenníctvo, predsa boli v obci kožušnícke rodiny, v ktorých sa remeslo dedilo v niekoľkých generáciách. Hoci v *Ratkovej* žije ešte i dnes kožušnícky majster, remeslo prestal vykonávať ešte pred II. svetovou vojnou a už sa k nemu nevrátil.

Kožušnícku výrobu v *Tisovci* uvádzajú informátori viacerých gemerských dedín. Priamo v *Tisovci* žijú ešte síce starí kožušnícki majstri, no remeslo už dávno nevykonávajú.

Podľa doterajších výskumov malo kožušníctvo vo *Veľkých Teriakovciach* len malý dosah. Išlo vlastne iba o opravu starých kožušínových súčiastok. Tieto opravy vedeli robiť niekoľko miestni roľníci. Nové kožušínové odevné súčiastky si teriakovskí obyvatelia zadovážovali na trhoch alebo priamo u výrobcov v *Klenovci*. Veľké Teriakovce sú totiž typickou roľníckou obcou, v ktorej ani v minulosti neboli nijakí remeselníci.

Vo všetkých uvedených obciach nemala však kožušnícka výroba rovnakú intenzitu a ani sa nezachovala až do súčasnosti. Niekde sa kožušníci obmedzovali iba na vyrábanie kožíek, prípadne na zhotovovanie menších odevných súčiastok, ako boli napr. čiapky, a na opravy starších kožuchov, inde zhotovovali i niekoľko druhov výrobkov, a to nielen pre obyvateľov vlastnej obce, ale boli známi aj v širokom okruhu okolitých obcí (obr. 2). Najživšia ešte i v posledných rokoch je ľudová kožušnícka výroba v *Hankovej*, *Klenovci*, *Kobeliarove*, *Rejdovej*, *Nížnej* a *Vyšnej Slanej*, *Markuške*, *Muránskej Dlhej Lúke*, *Silici* a na lazoch *Muránskej Zdychavy*. Intenzita výroby v jednotlivých obciach určovala aj popularitu týchto výrobných stredísk medzi obyvateľmi okolia. Niektoré obce, i keď ich kožušnícka výroba už zanikla, sú známe ešte aj v súčasnosti v pomerne veľmi širokej oblasti, iné, hoci v nich kožušníctvo dodnes žije, poznajú len miestni obyvatelia, prípadne obyvatelia najbližších dedín. Podľa údajov z celého preskúmaného územia k najznámejším výrobným centráam patrili *Klenovec*, *Rejdová*, *Muránska Lúka*, *Nižná Slaná* a *Rožňava*.

Obr. 2. Mapka bývalej Gemerskomalohontskej župy s vyznačením centier kožušnickej výroby a smerov, kde tieto centrá svoje kožušnicke výrobky dodávali

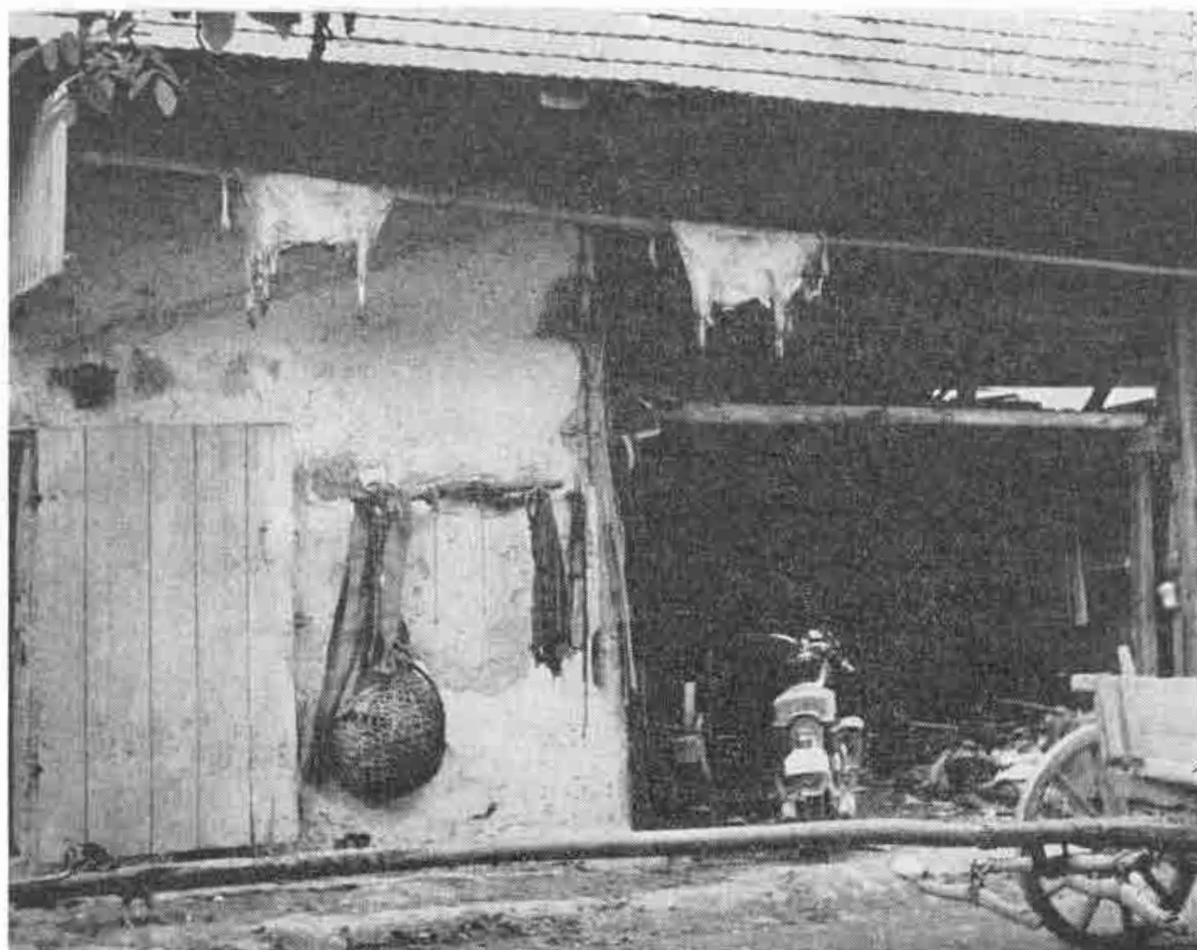
Z preskúmaných obcí dodnes nosia odevné kožušinové súčiastky vyrobené dedinskými kožušníkmi obyvatelia Brádna, Brdárky, Čiernej Lehoty, Hankovej, Kamenian, Klenovca, Kobeliarova, Kopráša, Kraskova, Lukovišť, Markušky, Mokrej Lúky, Muránskej Dlhej Lúky, Muránskej Lehoty, Muránskej Zdychavy, Nandraža, Nižnej Slanej, Pače, Petrova, Rákoša, Ratkovského Bystrého, Ratkovej, Ratkovskej Suchej, Rejdovej, Revúčky, Rybníka, Slavošoviec, Vlachova a Vyšnej Slanej. V niektorých z týchto obcí už iba donášajú kožuchy vyhotovené dávnejšie, v iných si ešte i dávajú robiť kožuchy nové, no značne zjednodušených tvarov a väčšinou bez akýchkoľvek ozdôb. Obluba kožušínových živôtikov bez rukávov a kožušínových čiapok trvá ešte aj v mnohých ďalších gemerských dedinách, väčšinou si tu však už kupujú tieto odevné súčiastky v obchodoch s konfekciou.

Doterajší materiál z výskumu kožušníctva v Gemeri umožňuje podať aj základné črty tunajšej kožušníckej technológie. Porovnanie s doterajšími výskumami i publikovanými prácami dokazuje, že táto technológia sa v zásade neodlišuje od spôsobov kožušníckej výroby v iných oblastiach Slovenska.²⁴ Pre celé ľudové kožušníctvo až do súčasnosti je charakteristické spojenie výroby kožušín so šitím a výzdobou kožušníckych výrobkov u jedného a toho istého výrobcu. V gemerských dedinách sa síce stretávame s určitými odchýlkami od takéhoto spôsobu výroby, väčšinou však ide o prípady ojedinelé a možno povedať netypické. Nachádzame tu totiž výrobcov, ktorí napr. iba vyrábajú kožušiny, alebo len šijú kožúšky z kožušiny vyrobenej alebo aj zafarbenej iným výrobcom. Ide však obyčajne o výrobcov, ktorí začali pracovať, prípadne sa naučili určité kožušnícke práce náhodne (napr. v zajatí, priženení alebo vydajom do kožušníckej rodiny ap.) a vykonávajú tieto práce popri inej, niektorým kožušníckym úkonom podobnej práci (napr. krajčírstve), resp. vypomáhajú skúseným majstrom. Iní zas pre chorobu, starobu alebo slabosť nemôžu vykonávať všetky kožušnícke práce a s pribúdaním veku obmedzujú sa len na niektoré.

Popri kožušníctve, ktoré vykonávali a dodnes vykonávajú niektorí výrobcovia v Gemeri na zárobok ako svoje hlavné alebo doplnkové zamestnanie, zachovala sa tu až do súčasnosti i domáca výroba kožušín pre vlastnú potrebu výrobcov a ich najbližšej rodiny. Dodnes túto výrobu ovládajú najmä starší gazdovia v dedinách, kde sa udržiavali pomerne dlho tradičné formy hospodárenia, a na lazoch, kde vzdialenosť trhových, mestských a remeselníckych centier núti obyvateľov ešte aj v súčasnosti, aby si väčšinu životných potrieb dorábali sami. Ide teda i v tomto prípade o akési prežívanie dávnej sebestačnosti naturálneho spôsobu hospodárenia na našich dedinách.

Kožušníctvo v Gemeri sa viaže regionálne na oblasti zasiahnuté valaskou kolonizáciou, kde ešte aj v súčasnosti je bežný chov oviec. Mnohí kožušníci popri remesle mali i gazdovstvo a sami chovali určitý počet oviec. Nikdy však

²⁴ Pozri bližšie: V. Kautman, *Výroba kože v oblasti Repaše a Torysky*, Věci a lidé V, 1953, 5–6, 220–235. — A. Morávková — A. Pranda, *Príspevok k štúdiu slovenských ľudových kožuchov*, Slovenský národopis III, 1955, 243–256. — Citovaná monografia o kožušníctve na Horehroní a výskumný materiál z východného Slovenska uložený v archíve NÚ SAV.

Obr. 3. Sušenie surových ovčích kožíek, Petrovo. Foto J. Pátková 1962

nešlo o také veľké gazdovstvá, aby sa sami stačili zásobovať ovčimi kožkami v takom rozsahu, aký vyžadovala ich kožušnícka výroba. Väčšina kožušníkov chovala ovce len pre vlastnú potrebu. Kožušníci pracovali väčšinou na priamu objednávku a potrebné kože si donášali zákazníci. Keď niekedy doniesli o niekoľko kusov kožíek viac, kožušník ich cenu odrátal od ceny hotového výrobku. V čase väčšej spotreby kožušnických výrobkov chodievali niektorí kožušníci so širším okruhom zákazníkov (napr. z Klenovca, Kobeliarova) po okolitých dedinách najmä v jeseni, nakupovali surové kožky a súčasne prijímali objednávky na vyhotovenie kožušinových súčiastok. Dodávateľmi kožíek pre kožušníkov boli niekedy aj bačovia a valasi. Pretože ide o oblasť, v ktorej bol v minulosti chov oviec veľmi rozšírený, rovnako ako v priľahlých susedných častiach Zvolenskej a Spišskej župy, kožušníci nepociťovali nedostatok výrobného materiálu a mohli si vyberať tie najkvalitnejšie kože. Chovatelia oviec i sami chodievali kožušníkom ponúkať kožky a zvyšky, ktoré kožušník neodkúpil, dávali handrárom alebo priekupníkom, zameriavajúcim sa výlučne na skupovanie koží. pravdepodobne pre továrenskú výrobu. Aby kožušník mohol kožku použiť a získať z nej kvalitnú kožušinu, musela sa surová kožka hneď po stiahnutí zo zvieraťa starostlivo ošetriť, najlepšie vypnúť a pomaly na vzduchu vysušiť

Obr. 4. Plákanie surových kožík na potoku, Rejdová. Foto A. Pranda 1960

Obr. 5. Sušenie vyplákaných kožík na drúčku, Rejdová. Foto A. Pranda 1960

Obr. 6. Sušenie vyplákaných kožík na pažiti, Rejdová. Foto A. Pranda 1960

(obr. 3). Zo zaparených, zle ošetrených kožík pri výrobe plzne srsť, a preto sa môžu použiť iba na irchu. Rýchlo a na prudkom slnku sušené kožky zasa strácajú pružnosť. Dobře ošetrená kožka sa môže na vzdušnom mieste uskladňovať obyčajne tak dlho, kým sa kožušníkovia nenazbiera dostatočný počet koží na vyrábanie.

Počet vyrábaných kožík určovala veľkosť nádob, do ktorých sa kožky ukladali. Množstvo týchto koží sa však najmä v posledných rokoch podriaďovalo aj intenzite výroby a záujmu obyvateľov obce a okolia. Gazdovia, ktorí si vyrábali kožky len pre vlastnú potrebu, spracovávali naraz iba 2–3 kožky, veľkí kožušníci, ako napr. v Rejdovej a v Klenovci, vyrábali odrazu obyčajne 50 koží.

Na vyrábanie pripravuje výrobca surové kožky predovšetkým čistením. Pred vyrábaním ich treba namočiť do čistej vody, aby zmäkli a aby sa z nich dala odstrániť nečistota. Kožušníci namočia kožky obyčajne na 2–3 dni do kade s vodou (*kadieška, kada, bočka*) a potom ich plákajú v potoku, kde prúd vody tiež pomáha odstraňovať z nich nečistotu (obr. 4). Výrobcovia, ktorí majú tečúcu vodu ďalej od svojho obydľia, uspokojujú sa s plákaním koží v kadiach. Vyplákané kožky vešajú na drúčky (obr. 5) alebo ich prestierajú na pažiti (obr. 6). Vodou zmäknuté kožky sa čistia (*hušľujú, flajšujú*) potom z najväčšej nečistoty. Najmä z mäsovej strany kože treba odstraňovať zvyšky mäsa, blaniek a loja pomocou osobitne prispôbeného kovového škrabáka v drevenej rúčke (*škafa,*

Obr. 7. Čistenie kožky škrabákom (*škafou*), Rejdová. Foto A. Pranda 1960

Obr. 8. Vyberanie kožík z kvasu, Rejdová. Foto A. Pranda 1960

škáfa). Kožušníci si pri tejto práci pripevňujú kožku do dreveného stojana (*ram, rám, pilina*, obr. 7). Niektorí kožušníci v tomto štádiu čistia aj vlas kožušiny drôtenou kefou (*šesadlo*). Pri oškrabovaní kožky sa súčasne odstraňuje z nej aj prebytočná voda. Tlak škrabáka na kožu je taký silný, že po očistení ostane skoro suchá. Vyčistené kože sa prestierajú na lavici, doske alebo stole, posypajú sa soľou a šrotom (*melom*) z raži, jačmeňa alebo žita. Posypané kožky sa poskladajú a uložia sa do kade, v ktorej sa nakoniec zalejú letnou vodou. Kvasenie, ktoré vzniká spojením vody so šrotom a soľou a pôsobením tepla, uvoľňuje posledné zvyšky mäsa a blaniiek z kože a súčasne preniká do kože a zmäkčuje ju. Aby kvasenie všetkých koží prebiehalo rovnomerne, musí ich výrobca často prekladať. Obyčajne to robí tak, že dva razy denne vyberie kože z kade, každú poprekladá a vloží do druhej kade, takže spôsob uloženia koží je opačný, ako bol v predchádzajúcej nádobe. Po každom preložení sa kaďa dolieva potrebným množstvom vody tak, aby všetky kožky boli do nej pono-

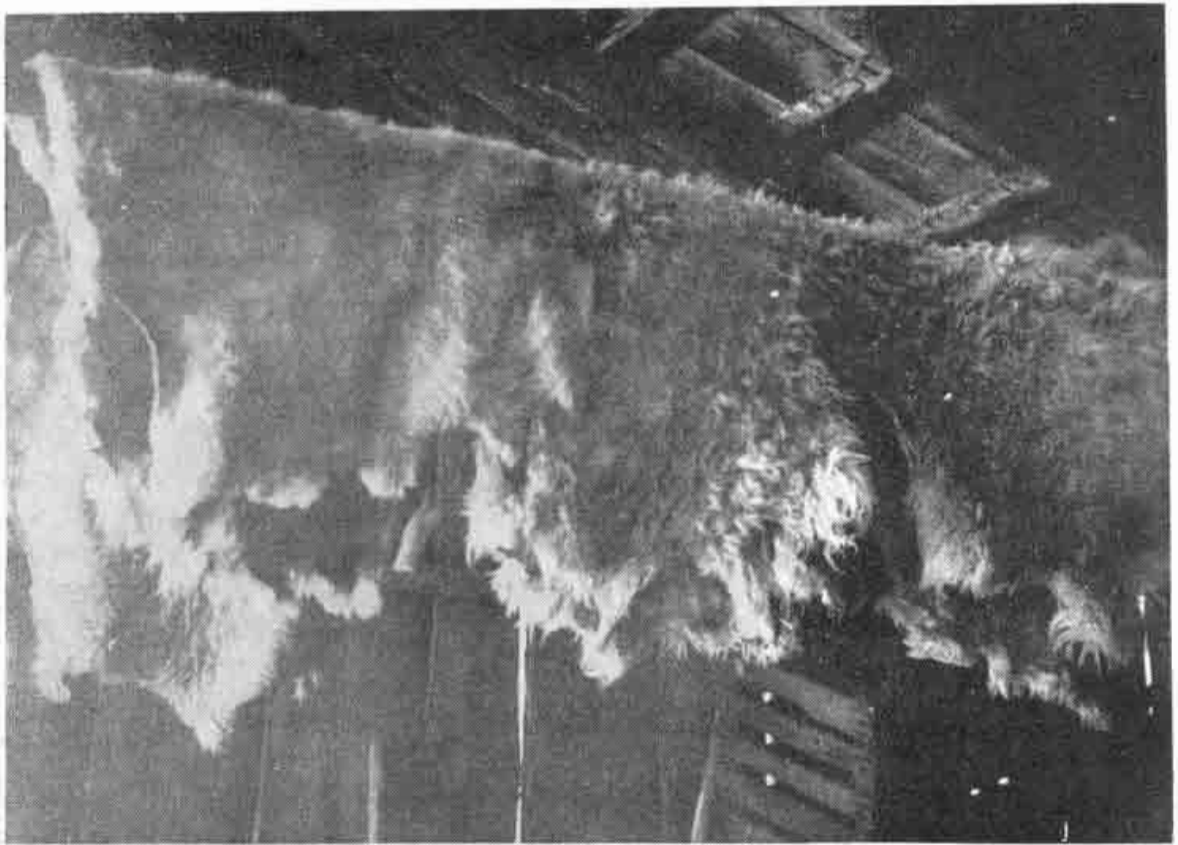

Obr. 9. Plákanie a vytriasanie vyrobených kožíek, Rejdová. Foto A. Pranda 1960

rené. Kvasenie urýchľuje teplota počasia, preto môže táto výroba trvať 10–14 dní. Kožušník pozná vyrobenú kožu podľa hmatu. Kvas možno použiť na výrobu viackrát, no kožušníci, ktorým skutočne záležalo na kvalite vyrobených kožíek, pripravovali pre každú výrobu nový roztok. Kožky vyrobené v starom kvase majú totiž i po spracovaní nepríjemný zápach.

Výrobu koží v kvase používajú dodnes všetci kožušníci v Gemeri. Mladší kožušníci v niektorých obciach používajú pri výrobe kožíek okrem šrotu aj liadok (*solca*), prípadne i niektoré chemické roztoky, ktoré výrobu urýchľujú. Starší výrobcovia používanie chemikálií zavrhujú, pretože údajne porušujú kožu.

Keď kožušník vyberie vyrobené kožky z kadí, necháva ich presušiť zavesené alebo prestreté na vzduchu, nie však na slnku (obr. 8). Keď kvas z kožíek odkvapká, kožušník kožky znova pláka v potoku, vytrasie z nich vodu i šrot (obr. 9) a dáva ich sušiť do tieňa alebo na povalu (obr. 10). Ďalšie spracovávanie kožíek robí kožušník obyčajne až tesne pred šitím kožíškov. Vtedy sa kožky mierne navlhčia (*vlažja*) vlhkou handričkou a znovu sa oškrabujú, aby boli mäkké a pružné. Niektorí výrobcovia ešte pred navlhčením vyprášia kožky lieskovým prútičkom, aby z nich vyšiel prach zo šrotu.

Obr. 10. Sušenie vyrobených kožík na povale, Klenovec. Foto J. Pátková 1963

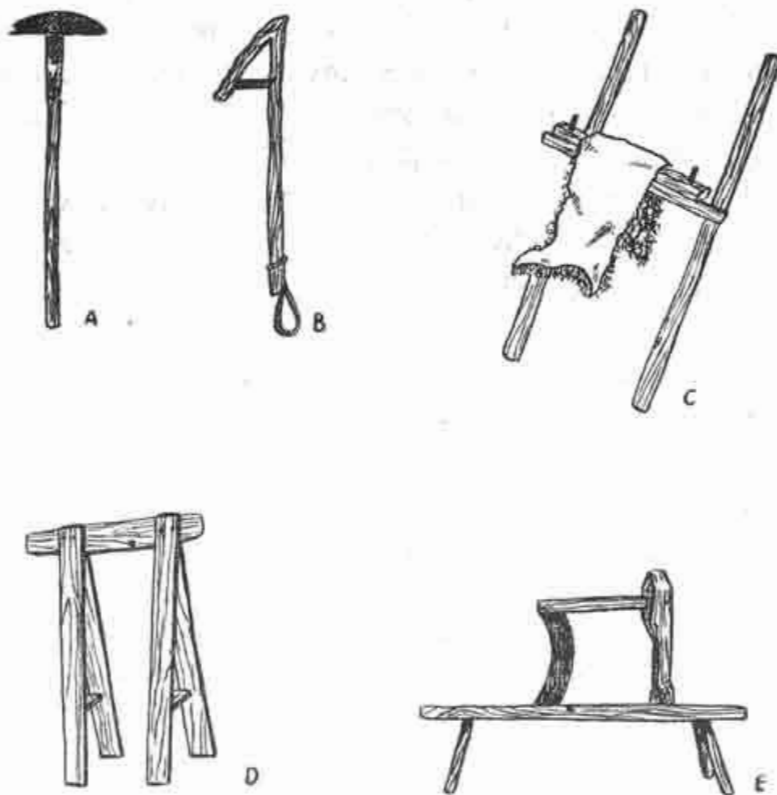

Obr. 11. Vytahovanie a hladenie vyrobenej kožky gámovom, Rejdová. Foto A. Pranda 1960.

Na oškrabovanie koží sa používa znovu škafa a ram, na vytahovanie a hladenie kovové ostrie, zasadené v rázsoche s remennou alebo povrazovou slučkou na dlhšom ramene rázsochy (*kľuk, kuaka, gámou*, obr. 11). Pri práci býva obyčajne kožka zavesená pomocou hrubého povrazu alebo reťaze na strope a rázsocha sa ťahá po kožke rukou a chodidlom nohy, vsunutým do slučky.

Dalšie mäčenie sa robí na osobitnej lavici s dlhým prehnutým ostrím, pripevneným kolmo na lavicu. Ostrie je zhotovené obyčajne zo starej kosa, od čoho dostal názov i celý nástroj (*kosa*, obr. 12 E). U niektorých výrobcov odpadá hladenie kožík pomocou gámova a vyrobená kožka sa hladí len na kose. Iní kožušníci majú na vyťahovanie a vyhládzanie kožík ešte ďalšie nástroje, ako napr. kovový oblúk zasadený do drevenej rúčky (*štrik*, obr. 12 A), cez ktorý sa kože preťahujú, a tým aj vyhládzajú, a drevený stojan (*kozu*, obr. 12 D), na ktorom sa zas kože vyťahujú. V Muránskej Dlhej Lúke miesto gámova i kosa používa kožušník tzv. *curholou*. Je to drevená rúčka, zakončená na hornej strane dreveným oblúkom, ktorý sa pri práci opiera pod pazuchu. Na dolnej strane je v rúčke zasadené kovové ostrie, ktorým sa kožky zmäkčujú. Ďalší *curholou* má miesto kovového ostria drevený klin, ktorým sa zmäkčené kožky vyťahujú. I keď všetci kožušníci nemajú na mäčenie a vyťahovanie kožík rôzne osobitné nástroje, využívajú na tieto práce bežné kusy domáceho zariadenia. Na vyťahovanie kožík napr. používajú rohy stoličiek alebo lavíc, prípadne ich iba pristúpia bosou nohou a rôznym smerom vyťahujú. Pri všetkých týchto úkonoch získa koža na mäsovej strane zamatovú mäkkosť a hladkosť i sviežu, jasnú, takmer bielu farbu.

Na výrobu gemerských kožuškov sa používala pôvodne, tak ako inde na Slovensku, len kožušina s bielym nefarbeným povrchom. Pri výskume sme sa však stretli už aj so staršími kožuchmi, približne z druhej polovice 19. stor., ktoré sú ušité z ovčej kožušiny a majú vrchnú časť zafarbenú na hnedo. Sú to najmä mužské kožuchy s rukávmi a veľké pelerínovité kožuchy bez rukávov, tzv. *bundy*. V rokoch po II. svetovej vojne sa používajú farebné kožky na

Obr. 12. Nástroje na vyťahovanie a hladenie kožík. A — *kluk*, B — *gámou*, C — *rám*, D — *koza*, E — *kosa*.

Obr. 13. Sušenie choroša na farbenie kožíek, Klenovec. Foto J. Pátková 1963

kožúšky čoraz častejšie. V súčasnosti sa na kožúšky v Gemeri používa už len hnedá farba najrôznejších odtieňov a intenzity. Všetci kožušníci, ktorí ešte kožušiny farbia, používajú na farbenie parazitnú hubu z ovocných stromov (choroš šupinatý — *Poliporus squamosus*). Kožušníkmi najvyhľadávanejší je choroš z jablňových a orechových pňov. Výrobcovia, ktorí spracúvajú kožky len pre vlastnú potrebu, obyčajne farbenie neovládajú a používajú iba kožušinu v pôvodnej prírodnej farbe. Kožušníci choroš usušia (obr. 13), pred použitím podrvia a podrvený dávajú variť do vody. Vyvarením vznikne hnedý roztok; intenzitu jeho farby určuje koncentrácia odvaru. Odvarom sa potom potiera niekoľkokrát za sebou mäsová strana kožušiny pomocou mäkkých handričiek.

Na šitie a výzdobu kožuchov je okrem kožušiny potrebná aj koža bez vlasu — ircha (*jarcha*). Irchu si výrobcovia robia tiež sami. Len gazdovia, ktorí si vyrábajú kožúšky pre vlastnú potrebu a šijú obyčajne jednoduchšie odevné súčiastky, kde nie je potrebné také množstvo irchy, používajú na obšívanie kožúškov, na gombíky a pod. len oholenú kožku zo zvyškov kožušiny a nie priamo irchu, ktorá vyžaduje osobitné spracovanie. Zo surovej kožky treba predovšetkým odstrániť vlas máčaním v roztoku vápna, ktoré uvoľní z kožky srsť a tá sa potom odstráni pomocou škrabáka. Ďalej sa kožka vyrába podobne ako kožušina v kvase alebo, aby bol proces výroby rýchlejší, niektorí kožušníci používajú na výrobu irchy roztok liadku. Takto kožušníci získavajú bielu irchu, ktorá sa používala najmä na výzdobu kožúškov a ich lemovanie. Ircha sa používala v bie-

lej farbe, alebo ju kožušníci sami farbili, a to najčastejšie na zeleno (*sironň, siron*). Pri výzdobe kožúškov v Gemeri sa používala ircha aj iných farieb, najmä červej a čiernej (*marokán, marok, píslider, píslider, karmažin*). V týchto farbách zadovažovali si ju kožušníci väčšinou priamo v továrňach alebo od obchodníkov v Ratkovej. Medzi ľudovými kožušníkmi je dodnes najznámejšie farbenie irchy na zeleno pomocou medeného plechu, prípadne starého medeného kotla, na ktorý sa napla ircha navlhčená octom alebo aj salmiakom. Keď kožušník nemal medený plech alebo iný na tento cieľ použiteľný medený predmet, posýpal irchu natretú roztokom salmiaku a octu mosadznými pilinami alebo mosadzným prachom. V súčasnosti sa farebná ircha používa čoraz menej.

Až keď má kožušník pripravený všetok materiál, začína sa vlastné šitie odevných súčiastok. Dodnes väčšina kožušníkov pri strihaní základných častí napr. kožucha alebo kožušínovej čiapky nepoužíva nožnice, ale osobitný kožušnícky nôž. I keď niektoré typy gemerských kožuchov sú pomerne zložité, väčšina kožušníkov strihá kožušiny na kožuchy len po označení základných rozmerov. Aj tie sa určujú veľmi často iba približne, bez priameho merania objednávateľa. Obvyklé sú prípady, že kožuch objednávali rodičia pre dcéru, manžel pre manželku ap. a kožušník budúceho nositeľa svojho výrobku ani nevidel.

Po vystrihnutí základných dielov kožúškov nasleduje ich zošívanie. Na

Obr. 14. Detail výzdoby mužského kožúška. Kožúšok má na chrbáte aplikované motívy z irchy, doplnené pestrofarebnou výšivkou, Tisovec. Majetok SNM v Martine, inv. č. 12941

zošívanie používajú kožušníci kožušnicke ihly s trojuholníkovitým profilom a hrubé konopné nite. Ešte i počas II. svetovej vojny, ba aj po nej, niektorí výrobcovia používali na zošívanie kožuškov nite vlastnej domácej výroby. V minulosti bežnou výzdobou gemerských kožuchov bolo aplikovanie motívov z farebnej irchy a vyšívanie pestrofarebnými priadzami z vlny, hodvábu alebo umelých vlákien (obr. 14). Základom irchovej výzdoby sú pásy s rôzne vystrihnutými alebo vybíjanými dierkami rozličných tvarov a pod. Ďalšími časťami irchovej výzdoby sú väčšie samostatné motívy štylizovaných rastlinných vzorov. Výšivka dopĺňovala irchové motívy úponkami, lístkami a drobnými časťami rastlinného ornamentu.

Aj keď v súčasnosti bohato a pestro zdobené kožušky ustúpili kožuchoom jednoduchším, takmer všetci žijúci gemerskí kožušníci ovládajú prácu spojené s výzdobou ešte i dnes a sami ich v minulosti vykonávali. Pri výzdobe sa postupovalo tak, že kožušník urobil na kožucho najprv všetky práce s irchou a potom ich dopĺňal výšivkou. Hlavnými miestami výzdoby boli chrbát, predné diely a na kožuchoch s rukávmi aj rukávy. I keď v súčasnosti sa kožušky zdobia v oveľa menšej miere, výzdoba sa dáva na tie isté miesta, kde bývala pôvodne. Zatiaľ čo v minulosti prevládala výzdoba farebnou irchou, dnes zdobí kožušky väčšinou iba výšivka. I výšivku, tak ako pôvodne celú ostatnú výzdobu, robia zruční kožušníci takmer úplne bez predkreslenia, prípadne si len naznačia zá-

Obr. 15. Detail kabanice aplikovanej kožou, Klenovec. Foto V. Urbancová, 1956

kladné body ornamentu, ako je stred a rozsah vzoru do výšky a šírky. Práve túto prácu v kožušníckych domácnostiach pomáhali robiť ženy. Vyslovene účelovou časťou kožúška, ktorá má súčasne aj výzdobnú funkciu, je lemovanie okrajov kožušinou. Väčšinou sa na tento účel používala čierna alebo biela jahňacia kožušina, používanie kožušín iných zvierat bolo zriedkavejšie. V súčasnosti lemovanie kožušinou nahrádza textilná imitácia kožušiny.

Najčastejšími výrobkami všetkých gemerských kožušníkov boli kožúšky, a to ženské i mužské kožušinové živôtky bez rukávov a krátke i dlhé kožuchy s rukávmi. Pomerne zriedkavejšie sa šili veľké kožuchy pelerínového tvaru (*bundy*) pre bohatých gazdov a povozníkov. Okrem kožuchov robili a aj v súčasnosti ešte robia kožušníci pre mužov kožušinové čiapky, najčastejšie z jahňacích kožíek. V niektorých výrobných centrách šili kožušníci aj sviatočné súkenné odevné súčiastky, najmä bohato zdobené kabanice s aplikovanými irehovými motívami a pestrofarebnou výšivkou (obr. 15). Podľa doterajších výskumov výrobou sviatočných kabaníc sa zaoberali kožušníci v Klenovci. Vonkajší vzhľad kožúškov určoval predovšetkým výrobca, a tak podľa výzdoby, podľa rukopisu výšivky, aplikácie a celkovej skladby vzoru, je možné aj dnes určiť pôvodcu kožucha i v obciach pomerne značne vzdialených od miesta výroby. Základnou líniou strihu a farebným i ornamentálnym pôsobením výzdoby musel však kožušnícky výrobok zodpovedať celkovému charakteru ľudového odevu v tejto obci. Robiť podrobný tvaroslovný rozbor jednotlivých typov kožúškov nemožno, pretože by bolo potrebné sledovať ich osobitne podľa jednotlivých odevných variantov a v súvislosti s celkovým vývinom ľudového odevu v Gemeri, čo nie je úlohou tejto práce. Obmedzím sa preto iba na stručnú charakteristiku jednotlivých typov ľudových kožušníckych výrobkov, pričom sa budem usilovať zachytiť aj ich vývin a prípadné varianty.

Najjednoduchšími kožušinovými súčiastkami, ktoré sa súčasne najdlhšie udržiavajú v mužskom i ženskom odevu v Gemeri, sú vesty a živôtky bez rukávov, siahajúce po pás alebo do polovice bokov. Najlepšie vyhovovali rôznym, často veľmi namáhavým pohybom pri fyzickej práci v gazdovstve, na salaši, v hore a pod. Pre svoje mnohostranné použitie sa zachovali až dodnes. Dodnes ich kožušníci najviac vyrábajú a nachodíme ich nielen u roľníkov a pastierov, ale aj u robotníkov a pracovníkov iných zamestnaní. Z doteraz zachovaných kožušinových živôtikov a viest majú najstaršie a najnovšie ženské i mužské kožúšky spoločný strihový základ. Všetky kožúšky bez rukávov (*kožušok, kamízol*) sa skladajú z chrbta a dvoch predných dielov, pričom predné diely siahajú pri väčšine kožúškov až na chrbtovú časť. Zriedkavejšie a najmä pri novších kožúškoch býva medzi chrbtovú časť a predné diely vložený ešte rôznym spôsobom strihaný úzky diel kožušiny. Ide však skôr o rozšírenie kožíek pri menších kožušinách ako o strihovú zvláštnosť. V posledných rokoch súčasne zodpovedá najmä pri ženských kožúškoch celkovej snahe o voľnejšiu líniu tejto odevnej súčiastky. Chrbtový diel svojím tvarom, ktorý má zvislé časti rovnobežné, smerom k dolnému okraju sa rozširujúce, zbiehajúce alebo oblúkovito vystrihnuté, formuje celkovú líniu kožúška. Len pri veľmi malom

Obr. 16. Súčasný ženský kožúšok lemovaný kožušinou a vyšivaný pestrofarebným hodvábom, Vlachovo. Foto J. Pátková 1965

počte najnovších kožuchoch nachádzame šev spojujúci predné diely s chrbtom pod pazuchou. Pri menšom počte mužských i ženských kožúškov nie sú ramenné švy umiestené v strede, ale sú posunuté viac smerom na chrbát. Mužské i ženské staršie kožúšky nemali kožušinové lemovanie, zato ich výzdoba bola bohatšia. Lemovali sa obyčajne inofarebnou irchou a aj výzdoba chrbta a predných dielov sa robila z rôznofarebnej irchy. I pri jednoduchých pracovných kožúškoch sa najmä na predné diely okolo okrajov dával široký pás irchy, hladkej alebo rôznym spôsobom prelamovanej a zdobenej remienkami. Nepochybne aj pri honosných sviatočných kožúškoch mala táto časť predovšetkým praktickú funkciu. Spevňovala okraje predných dielov v časti zapínania, ktorá bola najnamáhanejšia. Súčasne hladká ircha sa nešpinila tak ľahko dotykom rúk ako semišový povrch kožúška. Ešte i v súčasnosti nosia takéto kožuhy muži v niektorých gemerských dedinách nielen na všedné, ale aj na sviatočné príležitosti.

Na ženských kožúškoch i staršieho dáta častejšie nachádzame lemovanie z bielej, neskoršie i z čiernej jahnacej kožušiny. V minulosti rozdiel medzi mužským a ženským kožúškom bez rukávov bol predovšetkým v jeho dĺžke a šírke. Ženské kožúšky siahali po pás, mužské sa vždy robili trochu dlhšie. Ženské

Obr. 17. Súčasný ženský ko-
žúšok bez výšivky, Slavošovce.
Foto J. Pátková 1963

kožúšky prísnejšie sledovali líniu tela, ba niektoré kožúšky priam zdôrazňovali driek, zatiaľ čo mužské kožúšky boli voľnejšie. V severnej časti Gemera zdôrazňovali líniu ženského tela najmä kožúšky z obcí Rejdová, Vyš. Slaná, Gočovo, Vlachovo, Brdárka a ďalších obcí toho istého odevného variantu, kde sa k pomerne úzkemu kožúšku s markantne vyznačeným driekom pridáva ešte časť kožušiny kryjúca boky (*fodra*, obr. 16). V povojnových rokoch však aj ženské kožúšky v Gemeri dostávajú uvoľnenejšiu líniu, sú dlhšie, väčšinou sa strihajú vcelku bez „fodry“ a v niektorých obciach sa smerom k bokom rozširujú. Novotou oproti starším kožúškom sú vrecká (obr. 17, 18). Lemovanie kožušinou nahrádza často jej textilná imitácia.

Výzdobu kožúškov popri farebnom zdôraznení funkčných častí tvorila už spomínaná výšivka a aplikácia farebnej irchy a priadze. V severnej časti Gemera, najmä na starších kožúškoch s bielym podkladom, má výzdoba rovnaký charakter ako na kožúškoch z Horehronia.²⁵ Kožúšky, ktoré strihom i výzdobou sú totožné s horehronskými, vyrábali pre dediny severného Gemera aj gemerskí

²⁵ Bližšie v práci citovanej v pozn. 15.

Obr. 18. Súčasný ženský kožušok bez výšivky, Nandraž.
Foto J. Pátková 1965

kožušníci, no mnohí obyvatelia týchto dedín chodievali i priamo ku kožušníkom na Horehroní, najmä do Sumiaca a Švermova. Základom výzdoby týchto kožuškov sú do zúbkov vysekávané pásy bielej a červenej irchy, dopĺňované prevliekaním a obšivaním inofarebným, obyčajne zeleným remienkom a veľké štylizované rastlinné motívy vystrihnuté z červenej irchy. Pôvodne aj výšivka, ktorá dopĺňovala irchové motívy, sa obmedzovala na základné farby — zelenú, bielu, modrú. Lomené farby sa objavujú vo výšivke týchto kožuškov zriedkavejšie a najčastejšie je to farba fialová. Drobné úponky, lístočky, semenníky a tyčinky štylizovaných klinčekov a ružíc, ornamentálne pásy bodiek a pod. sa robia najmä technikou plochej výšivky a stonkovým stehom.

Kožušky ušité z kožušiny zafarbenej na hnedo, ktorá sa skôr začína objavovať v dedinách stredného Gemera, majú inú farebnú skladbu výzdoby. Ircha býva čierna, tmavozelená a jasnozelená, vo výšivke sa používa čierna, fialová a zelená priadza, ornamentálne sú kožušky jednoduchšie a aj vzor je štylizovanejší. Pre kožuchy tohto typu je charakteristické častejšie používanie úzkeho

zeleného remienka ovíjaného okolo ihly a prišivaného na kožušky v tenkých vlnovkovitých a slučkovitých líniách, rozvinutých do veľkej plochy ornamentu na veľkých kožuchoch a bundách.

V severnom Gemeri sa po I. svetovej vojne začína kožušina farbiť na hnedo, no pomerne dlho sa tu uchováva bohato rozvinutá výzdoba, akú sme opisali pri bielych kožuškoch. Na nich máme možnosť pozorovať súčasne aj individualitu jednotlivých výrobcov, konkrétne kožušníka z Rejdovej a kožušníka z Vyšnej Slanej. Zatiaľ čo rejdovský kožušník ponecháva aj pri hnedých kožuškoch ťažisko výzdoby v irchových motívoch, na kožuškoch z Vyšnej Slanej sa stáva výšivka používaním veľkých a plastických motívov rovnocennou s irchovou výzdobou. Okrem veľkých vyšívaných motívov vidíme na výrobkoch kožušníka z Vyšnej Slanej i väčšie množstvo drobných motívov, vyšívaných plochým stehom, ktoré sa najmä v posledných desaťročiach plne uplatnili na tunajších ženských kožuškoch a v Nižnej Slanej i v okolitých dedinách sa dodnes nosia.

V súčasnosti vo všetkých výrobných strediskách oblasti začína na kožuškoch prevládať výšivka, ktorá sa veľmi často redukuje na jednoduchý úponok, malý rastlinný motív, ako je napr. tulipán, nezábudka alebo lístok, v nenápadných farbách. Tieto drobné výšivky sa umiestňujú na chrbte, predných dieloch, prípadne i na vreckách. Mužské kožuchy sa väčšinou dnes už šijú úplne bez výšivky. Kožušky s drobnou výšivkou sa robia pre dediny, kde aj v súčasnosti nachádzame v živom ľudovom odevu niektoré zvyšky tradičného spôsobu obliekania (napr. vo Vyš. Slanej, Rejdovej, Vlachove a pod.). V obciach, kde tradičný ľudový odev zanikol už po I. svetovej vojne, nosia aj ženy kožušky takmer úplne hladké (napr. v Slavošovciach, Nandraži, Ratkovej).

Strihove i výzdobou náročnejšie bývali v minulosti kožuchy s rukávmi. Tieto kožuchy boli preto i primerane drahšie. Nevlastnil ich každý, nosili sa len na sviatočné príležitosti, starostlivo sa ukladali a ošetrovali a dedili sa často i v niekoľkých generáciách. V niektorých dedinách ešte po I. svetovej vojne museli ženích a nevesta nosiť tieto kožuchy, napríklad pri svadobných obradoch. Požičiavali si ich zvyčajne od bohatších obyvateľov v obci. Dnes tieto kožuchy, najmä staršieho typu s bohatou výzdobou, nachádzame v domácnostiach už len ako pamiatku po rodičoch alebo starých rodičoch a veľmi ťažko sa zisťujú podrobnejšie údaje o ich výrobe, kúpe a veku. Z doterajšieho výskumu je však zrejmé, že aj tieto odevné súčiastky nosili rovnako muži i ženy a dokonca pri nich, ako pri súčiastkach archaickejších, ani vo vonkajšej úprave nenachádzame rozdiely, aké sme pozorovali pri výzdobe mužských a ženských kožuškov bez rukávov. Kožuchy sa neodlišujú napr. ani lemovaním, ktoré pri kožuškoch bez rukávov z novšieho obdobia bolo iné na mužských a iné na ženských kožuškoch. Pri opise budeme teda hovoriť súčasne o mužských i ženských kožuchoch.

Podľa materiálu, ktorý sme dosiaľ našli na gemerských dedinách, bolo tu kožuchov s rukávmi niekoľko typov. V dedinách severného Gemera sme sa stretli s kožuchmi, ktoré boli pomerne krátke (siahali len niekoľko centimetrov

Obr. 19. Dlhý ženský kožuch aplikovaný čiernou irchou, zdobený zeleným remienkom a drobnou výšivkou, Gemerská Poloma. Foto J. Pátková, 1962.

pod pás) a strihovú i výzdobu zodpovedali tunajším kožušinovým živôtikom zo staršieho obdobia. Mali iba pridané rukávy a široké lemovanie z čiernej kožušiny. Výzdoba, v ktorej prevládajú aplikované veľké motívy z červenej irchy, prechádza aj na rukávy. Veľkú starostlivosť remeselníka o konečnú úpravu výrobku dokladá prekrývanie švov bielou irchou, prepletanou a podšivanou farebnými remienkami a s vkladnými farebnými irchovými motívmi. I tieto kožuchy, podobne ako tunajšie ženské a mužské kožúšky bez rukávov, sú totožné s kožuchmi z Horehronia. Jemnosťou šitia a kultivovanosťou ornamentiky, ako aj celkovej úpravy sú tieto kožuchy dokladom mimoriadne vyspelej remeselníckej práce i výtvarného cítenia výrobcov. Častejšie ako tieto krátke kožuchy s rukávmi nachádzame v dedinách Gemera kožuchy siahajúce až po koniec trupu. Bývajú v niekoľkých strihových variantoch. Medzi nimi, rovnako ako pri kožúškoch bez rukávov, treba pokladať za staršie kožuchy vyrobené z prírodnej, nefarbenej kožušiny. Biele, nefarbené kožuchy nachádzame však už v teréne veľmi zriedka. Ich starší pôvod nám dokladá aj strih jedného z veľkých bielych kožuchov, ktorý sa zachoval v Rejdovej. Ide o kožuch bez ramenných švov, jednu z obmien strihu poncho, ktorú nachádzame na Slovensku ešte na niektorých ďalších odevných súčiastkach — najmä mužských košeľiach a súken-

ných kabaniciach a halenách. Doteraz je spomínaný kožuch jediný tohto typu, s ktorým sme sa v skúmanej oblasti stretli. Z iných oblastí však strihané kožuchy poznáme i z novšieho obdobia.²⁶ Spomínaný rejdovský kožuch je celý strihaný veľmi úsporne a jednoducho, bez vkladania rozširujúcich dielov a má vyslovene funkčný tvar. Dekor kožucha je umiestený na funkčne exponovaných miestach a má predovšetkým chrániť okraje a švy pred poškodením. Súčasne však zdôrazňuje celkovú líniu tejto odevnej súčiastky.

Všetky ďalšie kožuchy staršieho typu, s ktorými sa ešte stretávame v niektorých gemerských domoch, sú už rôznym spôsobom v bokoch rozšírené strihaním do *šósov*, vkladáním klinovitých dielov, prípadne aj naberaním. Časť kožuchov však i pri týchto strihových zmenách má aj naďalej predné diely strihané vcelku, bez prestrihnutia v drieku. Takýto je napr. kožuch zo Slavošoviec, ktorého strih sa pri zadnom i predných dieloch smerom k dolnému okraju rozširuje a v chrbtovej časti sú pod pásom vložené dva rozširujúce klíny. Skromnú výzdobu tohto kožucha tvorí aplikácia z bielej irchy, doplnená irchou zelenou a čiernou. Aj ďalší variant tohto strihu tvorí kožuch s prednými neprestrihnutými dielmi, no s chrbtovou časťou pod pásom bohato nabranou do záhybov.

Vo väčšom množstve sa nám zachovali v mnohých obciach Gemera veľké kožuchy v drieku prestrihnuté, na chrbte doplnené niekoľkými klinovitými dielmi a formované hrubými záševkami (obr. 19).

Podľa doteraz zachovaných súčiastok na kožuchoch s rukávmi stretávame sa s pomerne bohatou výzdobou. I pri týchto kožuchoch išiel vývin od výzdoby pomocou irchových motívov, cez spájanie aplikácie irchových motívov s plochou výšivkou, až ku kožuchom, v ktorých výšivka prevládala. Farebnosť výzdoby bielych kožuchov je prevažne biela a červená dopĺňovaná zelenou. Výzdoba hnedých kožuchov sa oproti bielym kožuchom mení. Len v jednom prípade, na starých hrdzavohnedých kožuchoch z Čiernej Lehoty a Slavošoviec, sme našli ešte vo väčšej miere použitú červenú irchu, ktorá spolu s čiernou kožušinou lemovala všetky okraje kožucha. Ďalšiu výzdobu týchto kožuchov, pochádzajúcich nepochybne od jedného výrobcu, tvorí bohatá výšivka, vyšívaná veľmi jemne a precízne plochým a stonkovým stehom fialovým, zeleným, bielym, žltým, čiernym a modrým hodváhom. Základ vzoru tvoria štylizované kvety. Vzor týchto kožuchov najmä v používaní farieb je rovnaký ako na tmavohnedých kožuchoch, ktoré nachádzame v mnohých ostatných gemerských obciach.

Na tmavohnedých kožuchoch, ktorých sa nám doteraz zachovalo najviac, sa už červená ircha vo výzdobe vôbec nepoužívala. Miesto nej lemuje a pokrýva švy týchto kožuchov čierna ircha obšivaná remienkom, ktorý obšiva všetky kontúry irchovej výzdoby a tvorí i samostatné slučkovité vzory. Aj vyšívaný ornament používa hlavne zelenú, fialovú a čiernu farbu, dopĺňanú červenou, žltou a modrou. I na týchto kožuchoch nachádzame obmeny základného vzoru

²⁶ V horehronských obciach nachádzame takto strihané i kožušky bez rukávov.

a jeho celkového pôsobenia podľa individuality výrobcov. Pri starších kožuchoch tohto typu býva ešte miesto výšivky aplikácia ornamentu z čiernej irchy kontúrovanej zeleným remienkom.

Aj v súčasnosti sa ešte v Gemeri vyrábajú kožuchy s rukávmi z ľnedej kožušiny. Sú to však už kožuchy veľmi jednoduchého strihu, bez prestrihnutia v páse. Obyčajne majú rovnaký strih ako súčasné kožušky bez rukávov.

Obr. 20. Kožušinová bunda aplikovaná čiernou irchou a zdobená zeleným remienkom; a — predná časť, b — zadná časť, Ratková. Foto J. Pátková, 1963.

Kožuchy sú lemované kožušinou alebo jej imitáciou, niektoré majú ešte drobnú výšivku na chrbte a predných dieloch, iné sú úplne hladké. Ženy ich nosia dnes už častejšie ako muži. Mnohé z týchto súčasných kožuchoch strihom i celkovou úpravou sú takmer rovnaké ako konfekčné kabáty. Niektorí zo súčasných výrobcov šijú už aj dlhé kožuchy pre obyvateľov okolitých miest.

Ešte zriedkavejšie ako staršie kožuchy s rukávmi nachádzame na gemerských dedinách veľké kožušinové peleríny bez rukávov, tzv. bundy, ktoré podľa údajov informátorov nosili v minulosti bohatší gazdovia i remeselníci a najmä povozníci na dlhšie cesty v chladnejšom počasi. V Gemeri sa používali bundy čisto biele, obyčajne aj bez akýchkoľvek ozdôb. Nosievali ich povozníci, ale aj sezónni poľnohospodárski robotníci najmä na cesty, kde bunda mala mnohostranné použitie. Na jej zhotovenie sa spotrebovalo 6—8 veľkých kožíek a aj za ušitie sa veľa platilo. Šila sa z rovnakých kusov kožušiny, ktoré sa smerom k dolnému okraju rozširovali, na pleciah zas formovali súčiastku oblúkovitým zastrešnutím bočných dielov. Bunda mala veľký kožušinový okrúhly golier, ktorý vzadu voľne ležal na chrbte a v nepriaznivom počasi sa používal ako kapucňa. Bohatší gazdovia si dávali šiť tieto bundy z kožušiny zafarbenej na hnedo, s dekorom, podobným ako na tmavohnedých kožuchoch a s ru-

kávami. Na výzdobu sa používala čierna a zelená ircha a vyšivacia priadza zelenej, fialovej, žltej a čiernej farby (obr. 20). Irchové pásy a irchový vlnovkovitý motív prekryval švy bundy. Výšivka sa sústreďovala na predných dieloch a pleciah. Po I. svetovej vojne sa už bundy takmer vôbec nenosili.

Pri kožušinových čiapkach, ktoré nosili iba muži a mnohé si šili sami nositelia, nemôžeme sledovať taký rôznorodý vývin ako pri kožuchoch. V zásade išlo o homofovité čiapky zo dvoch alebo štyroch dielov kožušiny, ktoré poznáme aj z iných oblastí Slovenska.

Predchádzajúci text odpovedá predovšetkým na niektoré otázky technológie a typológie ľudového kožušníctva v Gemeri. Výskumom získaný materiál dokázal, že gemerské kožušníctvo a najmä jeho technológia je organickou súčasťou celoslovenskej ľudovej kožušníckej výroby. Regionálne špecifikum treba hľadať predovšetkým v konečných výrobkoch a ich individuálnom dotvorení kožušníkmi. Porovnávací výskum v kožušníckych centrách inonárodných oblastí karpatského oblúka by umožnil zistiť, čo je v kožušníckej výrobe na Slovensku súčasťou celokarpatskej ľudovej výroby a čo je v nej špecificky slovenské. Intenzita kožušníckej výroby v Gemeri dokazuje totiž zrejmu súvislosť s oblasťami, ktoré v minulosti zasiahla valaská kolonizácia.

Extenzívny výskum, ktorý sa konal najmä v snahe získať čo najširší obraz o rozsahu gemerskej kožušníckej výroby, neumožňoval podrobnejšie sledovať i otázky sociálnych vzťahov a duchovnej kultúry tunajších výrobcov. Z doterajšieho materiálu sa preto pokúsime iba naznačiť niektoré problémy, ktoré by potrebovali podrobnejšie skúmanie a majú paralely i v ďalších odvetviach ľudovej výroby na Slovensku. Ide predovšetkým o otázku prechodu domácej kožušníckej výroby pre vlastnú potrebu k výrobe pre širší okruh záujemcov a s tým súvisiace otázky formovania ľudového remesla. Doterajšie výskumy práve v oblasti kožušníctva dokazujú, že tento prechod nesúvisí natoľko s technológiou výroby, ktorú sme doteraz nachádzali vo viacerých regiónoch na všetkých stupňoch vývinu kožušníctva takmer nezmenenú. Ukazuje sa však, že odpoveď na otázku prechodu ľudovej výroby na vyššie stupne treba hľadať skôr v oblasti ekonomiky i v širšej oblasti psychiky, cítenia a celkovej kultúry a spôsobu života výrobcov a ich rodín. Práve v tomto smere by bolo potrebné podrobne sledovať zmýšľanie výrobcov a ich život, ktorý len postupne strácal znaky roľníckej kultúry a spôsobu života a rovnako postupne priberal prejavy kultúry a spôsobu života remeselníkov. Tieto prejavy najmä pre minulé vývinové obdobia možno stotožňovať s kultúrou mesta. Hlboký prelom II. svetovej vojny a povojnových ekonomických i sociálnych zmien, ktorý zasiahol do značnej miery aj život našich ľudových výrobcov, núti nás však čoraz viac sa opierať iba o spomienkové rozprávania informátorov a vylučuje možnosť priameho pozorovania.

Z ďalších otázok spájajúcich kožušníctvo s inými odvetviami ľudovej výroby treba vyzdvihnúť jeho sezónny charakter a viazanie na ďalšie zamestnania. Všetkými týmito prejavmi patrí gemerské kožušníctvo k tradičným ľudovým zamestnaniam, vykonávaným takmer vždy najmä popri roľníctve, prípadne inom

zamestnaní (baníctvo, sezónne poľnohospodárske práce). Aj väčšina gemerských kožušníkov pokladala totiž práve roľníctvo (v širšom zmysle zahrňujeme pod tento pojem aj chov statku a oviec) i v rokoch najintenzívnejšej výroby za primárny a základný zdroj obživy.

Konkrétny materiál z výskumu gemerského kožušníctva dokazuje, že poklesom spotreby, a tým aj produkcie kožušničiek výrobkov značne klesá i úroveň tejto výroby a najmä sa redukuje čas venovaný výzdobe a celkovej vonkajšej úprave kožúškov. Zatiaľ čo staré kožúšky dodnes dokazujú spôsobom šitia, hustotou stehov a svojou úpravou precíznosť a starostlivosť výroby, dnes práve výzdoba je väčšinou povrebná, nedokonalá a nezakladajú si na nej veľmi ani výrobcovia ani nositelia kožúškov. V celkovom oblečení sa kožúšky dnes pokladajú v Gemeri väčšinou za podradnejšiu odevnú súčiastku, a tak výrobcom ako aj konzumentom záleží skôr na rýchlom a lacnom vyhotovení ako na všestrannej kvalite výrobku. Nepochybne však pokles úrovne výroby súvisí aj s vekom kožušníkov, ktorí starobou strácajú svoje niekdajšie pracovné schopnosti. Len vlastná technológia výroby kožík ostáva v Gemeri aj v súčasnosti väčšinou rovnaká, ako bola v minulosti, a tým zaručuje trvanlivosť kožušiny i jej zafarbenia, jej mäkkosť a pružnosť. Práve táto stará technológia a jej kvality uchovávajú v sebe možnosť určitého pretrvávania kožušničkej výroby i v najbližšej budúcnosti, najmä v súvislosti s perspektívou znovuoživenia tunajšieho ovčiarstva.

RÉSUMÉ

L'ancien comitat de Gemer coïncide presque en entier avec les districts administratifs actuels de Rožňava et de Rimavská Sobota. L'origine naturelle et la vie séculaire dans les comitats historiques a si bien influencé la civilisation populaire que même à notre époque l'ancien division administratif représente un point de repère important pour ethnographe, de nombreuses manifestations ethnographiques cadrant exactement avec les frontières des comitats.

Quant à la civilisation populaire, tout le territoire de Gemer est celui de transition, où les manifestations des plusieurs civilisations populaires, de celle de la Slovaquie du centre avec celle de la Slovaquie du sud et du sud-est se rencontrent et se mêlent.

Outre la paysannerie et les métiers des bergers et des simples ouvriers, la population s'occupait, dans les communes de Gemer et jusqu'à l'époque la plus récente, des productions fort différentes. Les potiers, tonneliers, vanniers, drapiers et pélissiers, fondeurs de cloches, producteurs des lices, des ustensiles en bois et des rayons de miel trouvaient de larges débouchés en dehors de leur comitat. Quant à l'artisanat rural, la région de Gemer était une des plus développées de toute la Slovaquie; sur ce point, les recherches actuelles ne font que confirmer celle des historiques. Certaines branches ont su conserver à leurs produits des valeurs technologiques et esthétiques notables même après la IIe guerre mondiale, ce qui a permis d'en faire la base de la production populaire actuelle qui est encore plus efficace aujourd'hui et se voit ouvrir des perspectives nouvelles dans le domaine des arts appliqués. Nous pensons surtout à la production de la vaisselle en glaise, à celles des dentelles, des tissus divers et des clochettes, encouragées par le Centre de production artistique populaire.

Parmi les branches de production qui survivent encore dans mainte commune de Gemer, se trouve aussi celle des fourrures. Parmi les circonstances particulières qui ont contribué à la former, il faut citer, outres les données géographiques et naturelles, aussi les conditions historiques. Plusieurs communes, surtout dans le Nord et dans le Sud de la région, ont été touchées de la colonisation valaque. Le trait caractéristique était l'élevage du bétail et des

moutons. La suite en était une production intense des cuirs, des laines et des fourrures dans toutes les parties du bassin carpathique qui sont entrées en contact avec la colonisation. Dans le Gemer aussi, les communes valaques ont été la base de ces industries domestiques. Au cours des dernières décades, les troupeaux de bétail et de moutons étaient toujours considérés comme la propriété la plus riche, dans les communes des montagnes et des plateaux. La production des fourrures a trouvé facilement des débouchés grâce à la structure sociale du pays qui comporte surtout des paysans, des bergers, des bûcherons, charbonniers, voituriers et en fin de compte aussi des mineurs. La carte, ci-inclus, fait voir les centres de production des fourrures dans le Gemer telle que les recherches actuelles ont permis de l'établir; nous y indiquons aussi les débouchés principaux.

Le procédé fondamental de la technologie du tannage, c'est, dans tous les centres, la fermentation à l'eau, des peaux soupoudrées du blé concassé et du sel. L'emploi du salpêtre que les tanneurs de la jeune génération ajoutent au sel ou le font se dissoudre à l'eau, pour en enduire les peaux, se heurt au refus de vieux tanneurs qui pensent que ce procédé accélère le rythme de la production au détriment de la qualité du produit fini. Des peaux mégis employées pour border et pour orner des péliesses sont fabriquées d'une manière analogue après être trempées dans une solution de chaux, pour les dépoiler.

Pour nettoyer, assouplir et étirer les peaux, les fourriers ont recours à des outils simples qu'il se procurent eux-mêmes en adaptant, pour les parties en fer, des vieux outils agricoles sortis d'usage, en particulier des faux.

Bien que, dans le Gemer, on fabriquait surtout des péliesses à surface blanche, incolore, on trouve, à partir de la moitié du XIXe siècle, dans les différentes communes aussi des péliesses colorées en brun. Même de nos jours, les pelletiers n'emploient, ici, que des matières colorantes naturelles — le champignon parasite des arbres fruitiers (*Poliporus squamosus*), qu'on fait bouillir à l'eau pour obtenir un colorant brun très durable dont on enduit, à plusieurs reprises, la partie chair des fourrures. Un autre cuir coloré, produit autochtone de nos pelletiers, c'est la peau mégis verte, appelée *siron*. La peau mégis trempée dans la solution de l'ammoniac avec du vinaigre est étirée sur un tôle de cuire; on la soupoudre aussi avec des limailles de laiton. Pour des fourrures noires et rouges, on les achète toutes faites. Ces cuirs en couleurs servent de bordures et d'ornements. Les pelletiers en coupaient des lanières minces ou larges, celle-ci aux bords dentelles, dont ils composaient des motifs entiers, empruntés aux formes stylisées des plantes. Les broderies en fils colorés complétaient des ornements en peau mégis en y ajoutant des feuilles, des pétales ou autres parties de plantes. Pour orner des peaux on préférait le dos, la partie de devant des péliesses, éventuellement la partie inférieure des manches. Si le goût d'ornement est aujourd'hui en recul, on choisit cependant toujours les mêmes places, en se bornant, il est vrai, aux broderies qui ont presque fait disparaître la peau mégis colorée.

Les produits les plus fréquents des pelletiers du Gemer sont les *kožíšky*, sorte de veste de cuire, pour l'homme ou pour femme, sans manches, et des péliesses longues et courts, avec des manches. Ce n'est que fort rarement qu'on rencontre des grandes péliesses, forme de pèlerine, sans manches, appelées *bunda*, portées par les voituriers au temps mauvais, au cours de leurs longues marches. En outre, certains pelletiers fabriquent, même de nos jours, des casquettes en fourrure pour les hommes, à partir des peaux d'agneau le plus souvent. Dans certaines communes, à Klenovec p. e., les pelletiers fabriquaient aussi les parties de costume de dimanche, surtout des vestons en drap (*kabanica*) richement ornés avec des motifs en peau mégis et avec des broderies en couleurs éclatantes. Actuellement on fabrique, dans le Gemer, surtout des vestes en cuire, sans manches.

L'exploration sur place a montré que la pelleterie de Gemer et notamment la technologie mise en oeuvre forme une partie organique de la pelleterie slovaque. Quant aux traits locaux spécifiques, il faut les chercher dans les produits finis et surtout dans la composition des ornements et couleurs. L'intensité de cette production fait nécessairement conclure aux contacts avec la colonisation valaque.

L'exploration ethnographique de la pelleterie de Gemer nous a également appris que la

baisse de la clientèle et partant de la production des fourrures ont fait également baisser le niveau et la qualité des produits, ainsi que le temps consacré jadis aux apprêts et à l'ornement. Actuellement, on considère, dans le Gemer, les pelisses comme des vêtements d'ordre inférieur qu'on cherche à fabriquer aux plus vite et le meilleur marché possible. Seuls, les procédés technologiques des fourrures demeurent en usage dans le pays, aujourd'hui tout comme par le passé, ce qui garantit la durabilité des fourrures et de leurs couleurs, leurs molesse et souplesse. Ce sont encore ces anciens procédés technologiques qui par leurs hautes qualités donnent à la pelleterie de Gemer la chance de survivre aussi à l'avenir, si la réintroduction de l'élevage de moutons dans le pays se réalise comme prévue.

Illustrations. Fig. 1. Le troupeau de moutons au-dessus de Klenovec. Fig. 2. La carte de l'ancien comitat Gemer-Malohont avec indications des centres de la pelleterie, ainsi que de leurs débouchés respectifs. Fig. 3. On fait sécher les peaux de moutons. Petrovo. Fig. 4. Rincée des paux dans un ruisseau. Rejdová. Fig. 5. On fait sécher des peaux rincées sur une perche. Rejdová. Fig. 6. On fait sécher des peaux rincées sur une pelouse. Rejdová. Fig. 7. *Škafa*, outil pour nettoyer les paux. Rejdová. Fig. 8. On sort les peaux du bain de fermentation. Rejdová. Fig. 9. On rince et secoue des peaux tannées. Rejdová. Fig. 10. On sèche les peaux tannées au grenier. Klenovec. Fig. 11. On étire et ausculte des peaux tannées à l'aide de *gámou*. Rejdová. Fig. 12. Outils servant pour l'étirage et auscultation des peaux; a) *kľuk*, b) *gámou*, c) *rám*, d) *koza*, e) *kosa*. Fig. 13. Séchage du champignon *poliporus squamosus* dont on se sert pour colorer les cuirs. Klenovec. Fig. 14. Ornaments d'une pelisse d'homme (détail). Au dos de la pelisse on trouve des motifs dessinés avec la peau mégis complétés par une broderie à plusieurs couleurs. Tisovec. Fig. 15. Veston orné de cuir. Klenovec. Fig. 16. Pelisse de femme, la plus récente, bordée de cuir et brodée en soie à plusieurs couleurs. Vlachovo. Fig. 17. La pelisse de femme, la plus récente, sans broderie. Nandráž. Fig. 19. Une longue pelisse de femme ornée en peau mégis et avec lanières vertes complétées par de menus broderies. Gemerská Poloma. Fig. 20. Pelerine de cuir ornée de peau mégis et des lanières vertes a) partie de devant, b) partie de derrière. Ratková.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук

Год издания XV, 1967, № 1

Издается четыре раза в год

Издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы д-р Боžена Филова и Вера Носáльова

Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang XV, 1967, Nr. 1. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure Dr. Božena Filová und Viera Nosáľová

Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences

Volume XV, 1967, No 1.

Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors Dr. Božena Filová and Viera Nosáľová

Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

revue de l'Académie slovaque des sciences

Anné XV, 1967, No. 1. Paraît quatre fois par an

Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: dr. Božena Filová et Viera Nosáľová

Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied

Ročník XV, 1967, číslo 1. — Vychádza štyri razy do roka

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka dr. Božena Filová

Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová

Redakčná rada: prof. dr. Rudolf Bednárík, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emília Horváthová,
dr. Soňa Kovačevičová, dr. Jaroslav Kramárik, dr. Michal Markuš, dr. Ján Mjartan, prom.

hist. Štefan Mruškovič, doc. dr. Ján Podolák

Redaktorka časopisu Klára Vloššáková

Technická redaktorka Ladislava Haplová

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—

Výmer PIO 2385/49-III/2 — V-15*71065

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967